

Books & Music

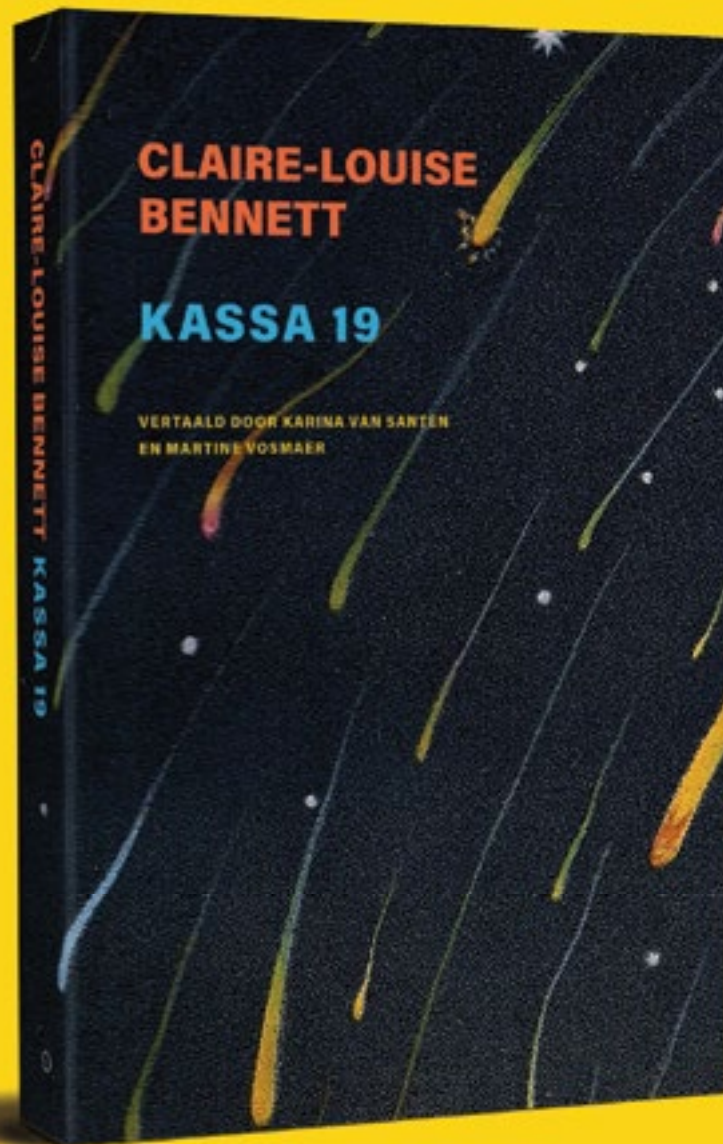
Teju Cole, Naaz, Sally Hayden, Jim White, Zadie Smith, Adania Shibli, Claire-Louise Bennett, Pilar Quintana, Sef, Alara Adilow

DE GROENE AMSTERDAMMER

CROSSING BORDER
1 - 4 November, The Hague

Europese Literatuurprijs Winnaar 2023

‘Ongrijpbaar en opwindend.’ *NRC Handelsblad* *****

‘Een wervelwind van een roman, een boek om te koesteren.’
De Groene Amsterdammer

NU IN DE BOEKHANDEL

KOPPERNIK

Rinus Van de Velde

Rinus Van de Velde, *Was it only about working in isolation ...*, 2022. Oliepastel op papier, 181 x 112 cm, Tim Van Laere Gallery, Antwerp/Rome

Colofon

De Groene Amsterdammer

groene.nl

Deze bijlage kwam tot stand in samenwerking met het Crossing Border Festival crossingborder.nl

Hoofredactie Xandra Schutte

Redactie Marja Pruis

Vormgeving Christine Rothuizen (ontwerp), Bas Schipper

Beeldredactie Simone Berghuys, Rolf Rosing

Eindredactie Hugo Jetten, Charlotte Remarque

Medewerkers Alara Adilow, Maria van Dordrecht, Ilse Josepha Lazaroms, Simone Korkus, Irene van der Linde, Zadie Smith, Thomas Heerma van Voss, Munganyende, Leon Verdonschot,

Acquisitie Hans Boot, Ivo Jansen op de Haar, Antoinette Vrisekoop

Coverbeeld

Rinus Van de Velde, *What happened next...*, 2020. Oliepastel op papier, 85,7 x 73,4 cm, Tim Van Laere Gallery, Antwerpen

Inhoud

- 4 **Teju Cole** maakt zichzelf onzichtbaar om ongestoord te kunnen observeren
Munganyende
- 8 **Naaz'** loopbaan is een langgerekte vorm van verzet
Thomas Heerma van Voss
- 10 **Sally Hayden** documenteert Europa's 'episode van schande' aan de grens
Irene van der Linde
- 12 Bij **Jim White** is er bij voorkeur een mysterie
Leon Verdonschot
- 14 **Essay**
Klaar met Charles Dickens
Zadie Smith
- 18 **Adania Shibli** ontfermt zich over een vergeten Bedoeïenenmeisje
Simone Korkus
- 20 21 vragen aan **Claire-Louise Bennett**
Maria van Dordrecht
- 26 **Pilar Quintana** en de eenzaamheid van een kind
Ilse Josepha Lazaroms
- 28 Rapper **Sef** wappert nooit met een vlag
Leon Verdonschot
- 30 **Column**
Alara Adilow
- 31 **Wie is wie?**
De schrijvers en muzikanten op Crossing Border 2023

Crossing Border 2023

Van 1 tot en met 4 november 2023 komen spraakmakende schrijvers en muzikanten uit binnen- en buitenland naar Den Haag voor de 31ste editie van het internationale literatuur- en muziekfestival Crossing Border. Zowel grote namen als jong talent vinden hier hun podium, voor het eerst is er ook een speciaal *Kids' programme*.

Het festival biedt overdag en 's avonds een culturele ontdekkingsreis, een verkenning van nieuwe ideeën, verhalen en geluiden. Deze speciale bijlage van *De Groene Amsterdammer*, die is samengesteld in samenwerking met Crossing Border, presenteert de belangrijkste gasten op het unieke festival.

Festivaltickets

Passepartout
avondprogramma
3, 4 november 50 euro
(25 euro met CJP korting)

Avondprogramma
1 november 10 euro
Avondprogramma
2 november 12,50 euro
Avondprogramma 3 november
30 euro (15 euro met CJP)
Dagprogramma 4 november
losse tickets per event
Avondprogramma 4 november
30 euro (15 euro met CJP)

Meer informatie over de programma's, speciale tickets en het bestellen van tickets is te vinden op crossingborder.nl

Teju Cole wil de wereld nauwgezet in zich opnemen

Maggie Janik

Literatuur Teju Cole

Onzichtbaar worden

Door alledaagse dingen te observeren, geeft schrijver Teju Cole vorm aan het zijn van een zwarte man in de wereld. Dat vereist stilte, stilte die we ook kunnen vinden in Dakar of op een plein in Rotterdam. **Munganyende**

In stilte observeren is een luxe. Een die we niet allemaal bezitten, bedenkt James Baldwin wanneer hij in Leukerbad verblijft. Hij reist af naar Leukerbad om in een chalet van de moeder van een vriend te verblijven, om daar te werken aan zijn grensverleggende roman *Giovanni's Room*. Het is 1951. In Leukerbad vindt hij de stilte die nodig is voor creatie en de dwingende kracht van eenzaamheid die schrijvers de pen in de hand drukt. Weg van zijn geanimeerde leven als Afro-Amerikaanse gay man in Parijs is Baldwin in Leukerbad bovenal vreemdeling. Hij wordt er bekeken door

volwassenen, nagefloten en aangeraakt door hun kinderen. Over een groot deel van het Afrikaanse continent heerst nog een koloniaal bewind en Baldwin zelf is het gesegregeerde Amerika ontvlucht. Hij zegt over de dorpelingen: 'In dit alles, waarin men moet toegeven dat er de charme was van oprechte verwondering en waarin er zeker geen element van opzettelijke onvriendelijkheid was, was er toch geen suggestie dat ik mens was: ik was gewoon een levend wonder.'

Er zijn plekken die door hun esthetiek intuïtief de rust van alledaagsheid uitnodigen. Plekken die zo zijn ingericht dat je vanzelf in stilte vervalt, dat je in stilte kunt observeren, omdat de mensen die

er leven zichzelf de toestemming hebben gegeven stil te staan. Vaak, maar niet altijd, is rust daar te koop. Ik verblijf op zo'n plek in Almadies, een buitenwijk van Dakar, waar ik een Airbnb boek. Als de taxi in het stikdonker de oprit eindelijk gevonden heeft, gaat de grote witte poort open en achter die poort komt de stem van een Senegalese man vandaan die de taxichauffeur in Wolof bedankt voor zijn werk. Dan draag ik mijn spullen naar de voordeur waar een Zwitserse vrouw de deur opendoet, een nachtlichtje in de welkomsthal aandoet en me in haar waterval van Frans verwelkomt in haar buitenlandse familiewoning.

In het duister van mijn slaapkamer legt ze me uit hoe ik de deur naar de tuin en het zwembad goed dicht moet houden. Als ik haar vraag waar ik mijn koffer kwijt kan, wijst ze naar boven in de kledingkast. De enige manier om daar bij te kunnen is met één been balanceren op het nachtkastje, met de lege koffer op mijn hoofd.

Ik doe een nachtlampje aan en begin met uitpakken.

Baldwins verblijf in Leukerbad is het aanknopingspunt voor het openingsessay in Teju Cole's *Known and Strange Things* (2016, vertaald als *Vertrouwde en vreemde dingen*), de bundel waarin de auteur en fotograaf spreekt over alle dingen die hij weet en alle dingen die hem vreemd zijn. Hij bezoekt tentoonstellingen, dineert bij pretentius

intellectueel gezelschap in Manhattan, probeert een definitie voor fotografie te vinden en filosofeert over de alledaagse tragedies van het leven. En hij bezoekt Leukerbad, op de verjaardag van Baldwin, waarbij hij als een soort reïncarnatie van Baldwin figureert.

Known and Strange Things weerspiegelt Cole's interesse voor literatuur, kunst, fotografie, politiek en cultuur. Essay is het medium waarin Cole uitblinkt voor lezers van mijn generatie en mijn interessegebied. Zijn honger om de wereld die hij te zien krijgt nauwgezet in zich op te nemen, is ook de honger die jonge mensen nu eenmaal te stillen hebben.

Opvallend is de vrijheid die Cole zichzelf in zijn denken geeft, hij observeert de dingen zoals ze zijn en zoals ze niet zijn. Als hij een straatmuzikant in New York trompet hoort spelen, doet het hem denken aan opera. Als hij een nieuwe vulpen uitprobeert, doet hij dat niet zomaar, maar altijd door de eerste zinnen van het middeleeuwse Angelsaksische gedicht *Beowulf* uit te schrijven.

Dus: wanneer zijn bus naar Leukerbad rijdt, rijdt die niet de straat in, maar de wolken binnen, en tussen de ene wolk en de volgende vangt hij in de verte glimpen op van het Leukerbad waarover hij via Baldwin uitgebreid heeft gelezen. Het is etenstijd en de stad is geen gewone stad, maar een verzameling gele puntjes.

Ze komen dertig minuten na hun vertrek uit Leuk aan. De trein naar Leuk was aangekomen uit Visp, de trein uit Visp was gearriveerd uit Bern, en de trein dáárvoor kwam uit Zürich, vanwaar Cole 's middags was vertrokken. Drie treinen, een bus en een korte wandeling, allemaal door een imposant robuust Zwitsers landschap. Ze bereiken Leukerbad in de schemering. Cole's observaties leggen de nadruk op esthetiek, minder op emotionele beleving. Een van Cole's personages zegt dat als je te loyaal bent aan je eigen lijden, je vergeet dat anderen dat ook doen.

Cole maakt ook van zijn personages de perfecte observanten. In zijn debuutroman *Open City* (2016, *Open stad*) introduceert hij Julius, een jonge psychiater in opleiding, die New York verkent. Julius dwaalt elke avond door de straten en ontmoet bekenden en onbekenden. Het is vanaf het begin duidelijk dat Julius zijn lange wandelingen door de stad maakt om ergens aan te ontsnappen. Julius merkt op hoe kortstondig geluk kan zijn en hoe broos, omdat het gebaseerd is op eenvoudige dingen, zoals een warm restaurant binnenlopen na een regenbui, de geur van eten en wijn, boeiende gesprekken voeren en het zachte daglicht op glanzende houten restauranttafels zien. Deze redelijk voor de hand liggende dingen om je stemming van de ene naar de andere te doen omslaan, voelen voor hem bijna als schaakstukken op een schaakbord. En dat overdreven bewustzijn van schaken met zichzelf doet zijn geluk, zelfs midden in een geluismoment, een beetje minder gelukkig voelen.

Wat gebeurt er als je jezelf toestemming geeft om te kijken, wanneer je vooral gewend bent

Simpelweg bestaan wordt een monumentale aangelegenheid

om bekeken te worden? Auteur en kunstcriticus Simone Zeefuik schreef afgelopen juni op uitnodiging van Jeanine Berkel een tweedelige liefdesbrief over *Moments Contained*, het vier meter hoge bronzen beeld van een jonge zwarte vrouw in T-shirt en joggingbroek dat op het stationsplein in Rotterdam staat. De jonge vrouw doet niets. Ze kijkt ook niemand in het bijzonder aan. Simpelweg (be)staan is haar onderscheiding. Het beeld is van de Britse beeldend kunstenaar Thomas J. Price, wiens werk zich typeert door het portretteren van het alledaagse zijn van zwarte mensen, in scherp contrast met beelden van zwarte 'strijd' en 'overleving'.

'Ik verlang naar een zichtbaarheid die ons een erkenning geeft die vreugdevol is', zegt Zeefuik. 'Of op z'n minst een troost brengt, een verlichting die geen vernietiging van ons vraagt of ons herinnert aan onze vernietiging.'

Ze doelt op de westerse publieke ruimte waar op een aantal voorbeelden na, zoals deze beelden van J. Price in Rotterdam en Londen, in het straatbeeld geen monumenten zijn van zwarte mensen die niets doen. Beelden zoals die van J. Price draaien de traditionele rol van kijker en bekeken worden om. Simpelweg bestaan wordt een monumentale aangelegenheid, waardoor je je als kijker gaat afvragen waarom de alledaagsheid van zwarte lichamen eigenlijk zo verwaarloosbaar wordt geacht. Mag een zwart lichaam, monumentaal of anders, simpelweg bestaan en ruimte innemen?

Het antwoord is ja, maar het straatbeeld en de beelden die we via populaire cultuur gevoed krijgen doen anders vermoeden.

In de Airbnb in Almadies zie ik Sophie weer. Dat is niet haar echte naam, maar de naam die de Zuid-Afrikaanse beeldend kunstenaar Mary Sibande geeft aan haar beeldhouwwerken van verschillende prototypen vrouwen die in dienst staan van rijke (Zuid-Afrikaanse) gezinnen. Dienstmeiden in de volksmond.

In Sibande's werk zijn de dienstmeiden levensgrote etalagepoppen met het gezicht van Sibande zelf. De kunstenaar vormt hun uniformen om tot weelderige Victoriaanse jurken die flirten met het idee dat ze in een handomdraai de plek van 'hun mevrouw' zouden kunnen innemen. De kunstenaar verklaart dat het lichaam, met name de huid en kleding – het uniform, de hoodie, de joggingbroek – de plaats is waar geschiedenis wordt betwist en fantasieën worden uitgespeeld. De optelsom daarvan zijn de stereotypen waarmee een gemiddeld paar ogen de wereld bekijkt. Dat paar ogen wil een groep op de meest algemene en herkenbare manier vertegenwoordigen.

En tegelijk wordt die groep onzichtbaar door die generalisatie. Sibande's muze, de 'dienstmeid', wordt traditioneel gezien als een onzichtbaar figuur voor degenen die ze bedient. Ze heeft geen individualiteit en dit wordt in de wereld benadrukt met uniformen, vertekende namen en verwijderde families.

Op de eerste avond krijg ik een rondleiding van de benedenverdieping van het 'bescheiden' expat-onderkomen van de Zwitserse vrouw des huizes. Ik mag die rondleiding opnemen en aan mijn moeder sturen als teken dat ik goed aangekomen ben. Eenmaal aangekomen in de keuken benadrukt de vrouw des huizes: 'We zijn niet altijd thuis, dus mocht je Mariam niet kunnen vinden, dan is dit waar je ontbijt kunt nemen.'

Ze wijst een gedeelte van de keuken aan waar brood en zoet beleg en een tweetal keukenplanken met poedermelk, koffie en thee klaarstaan. 'Je kunt gewoon wat pakken.'

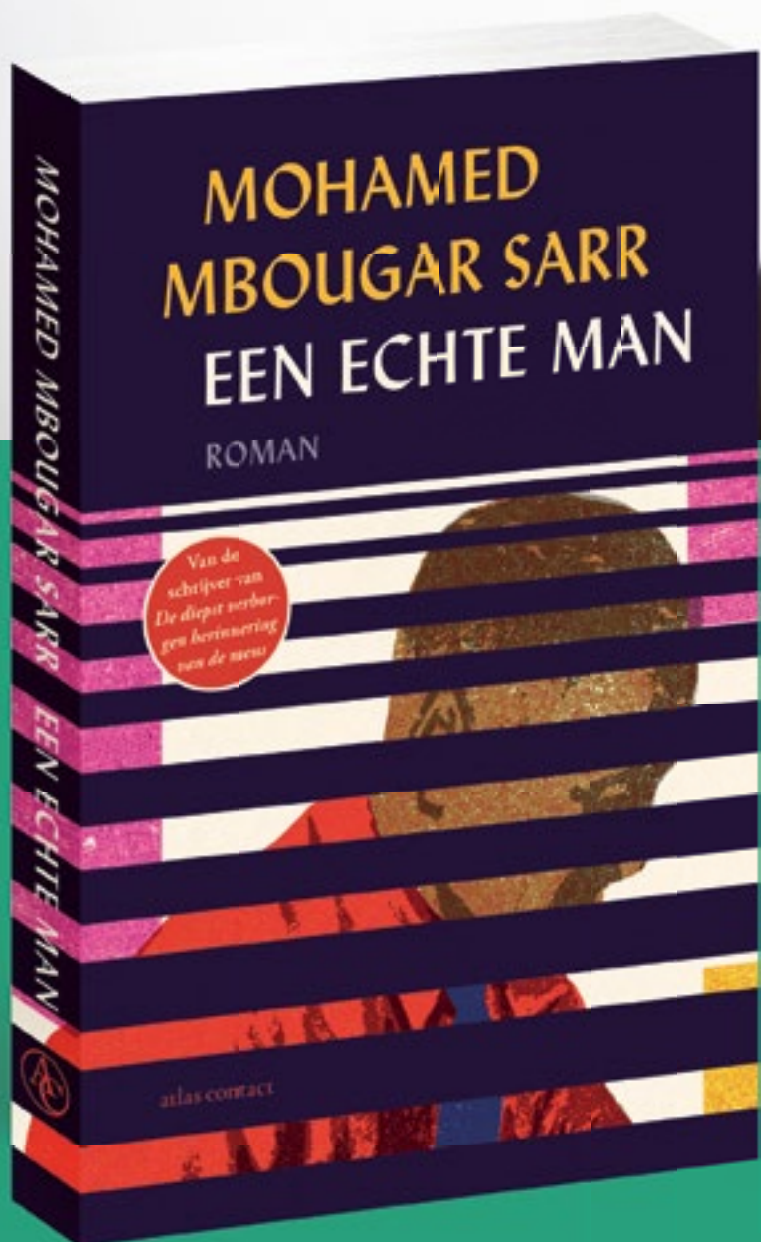
Ik vraag mijn moeder later de naam van de jonge vrouw die voor haar werkte toen ik klein was. Vérédiana, waarschijnlijk een vervorming van Veridien, 'groene andalusiet'. Er loopt een ironisch spoor van kolonisatie door de Rwandese namenregisters, mensen met Franse namen die ze zelf niet geheel (willen) kunnen uitspreken. Ze schrijven het onverstoord zoals ze het fonetisch zouden zeggen in de moedertaal. Zoals een ontspannen tong het toelaat.

Sophie loop ik de volgende ochtend tegen het lijf. Er zingen vogels in de tuin en de tuinman spiegelt zijn fluiten aan hun ritme. Mijn kamer is aan de kant van een schoon zwembad. Het huis blijkt nog indrukwekkender bij daglicht, omheind door bloesem en het hoge metalen witte hek met een poortwachter voor de deur. Mariam is een Senegalese vrouw van eind dertig. Op de dagen dat ze werkt, zo'n zes dagen in de week, bereidt ze een uitgebreid ontbijt voor mij in de hemeltuin. Ze spreekt nooit over een gezin, maar dat kan zijn om degene tegenover haar gerust te stellen over haar toewijding.

Sibande zegt dat als je niet door een dienstmeid bent opgevoed en grootgebracht, je moeder of tante wel als een dienstmeid gewerkt zal hebben. Alle drie zijn waar voor mij. De man des huizes is druk in de weer met thuis-meetings in zijn kantoor. De vrouw des huizes met boodschappen doen in een Franse supermarkt waar ze 'alles hebben'. Mariam staat om de dag het stijve katoen van de kleren van het gezin te strijken op een verouderde strijkplank. Het strijkijzer is ingewikkeld en groot, heeft een aparte waterbak, een soort moederschap dat borrelt en pruttelt en de strijkijzer-ufo van stroom voorziet.

Ze pauzeert als ze me ziet, verrast door mijn jonge voorkomen. Ik ben een ongehuwde jonge vrouw die alleen op reis is, dat is in de wereld synoniem voor 'onbegeleide minderjarige'. Ik ben op zoek naar een plek om die wereld in stilte te kunnen observeren. Zonder mezelf zo uitermate bekeken te voelen. Cole zegt: '*To be stranger is to be looked at. To be black is to be looked at especially.*' Mezelf terugtrekken in overwegend

**Hoe vind je
de moed om
volkomen
jezelf te zijn?**

**Van de
bestsellerauteur van**

zwarte ruimtes is daar de remedie voor. ‘*C’est quand vous voulez madame*’, zegt Mariam, alsof ze mijn gedachten leest, maar verwijzend naar het ontbijt, en ze gaat weer met de ufo en de waterbak in de weer. De vrouw des huizes snelt langs met een zak boodschappen. Mariams handbeweging gaat op en neer. Voor, tijdens en na mijn ontbijt gaat dat nog een tijdje door. Diezelfde avond vertelt de vrouw des huizes me hoe ze nooit meer in Zwitserland zou kunnen leven. Net wanneer ik kan denken dat het iets te maken heeft met alle hulp die ze hier krijgt, kijkt ze me samen-zweerderig aan en knijpt haar ogen tot spleetjes. ‘Het is het weer daar hè. Al die kou, ik kan er niet meer tegen.’

Ongestoord observeren is een luxe. De jonge vrouw in haar joggingbroek met de handen in de zakken moet ons er volgens Simone Zeefuik aan herinneren dat stilte ook een kwestie van ruimte innemen is. En hoe krachtig het is om deze ruimtes te creëren in het midden van chaos. ‘Deze prachtige lof voor het pauzeren, in een ruimte die zo synoniem is met geluid, drukte en haast, is poëtisch. Het is een schoonheid die we vaak missen of haastig voorbijgaan omdat ons is geleerd dat stilte tijdverspilling is in plaats van er een onderdeel van te zijn. Opnieuw leren om niet alleen onze geluiden te waarden en onszelf te herkennen wanneer we niet worden gepresenteerd in gespectaculariseerde vormen, vereist verbeeldingskracht.’

De man des huizes vertelt me op de derde avond na het avondeten hoe hij het huis waarvoor hij zo’n tien jaar moest sparen zelf heeft vormgegeven. De witgekalkte Casablanca-muren aan de buitenkant. Het ovaalvormige zwembad. De zuilen waarop het balkon van de tweede verdieping staat, op de patio van de hemeltuyn met uitzicht op het zwembad. De vrijheid. De vrijheid.

Tijdens dat gesprek trekt hij zijn boekenkast open en overhandigt me Senegalese titels over revolutie, waaronder *Maiïmouna* van Abdoulaye Sadjì met als ondertitel *petite fille noire*. Over een jonge Senegalese vrouw die haar geboortedorp verlaat om te huwen en te werken in de stad Dakar. ‘Voor je onderzoek’, zegt hij erbij.

De vrouw des huizes zit aan de eettafel, haar ene oog gericht op een oude krant, het andere op ons gesprek. Hij had meer dan vijftien jaar in Zwitserland versleten, op de universiteit gezeten, zijn vrouw ontmoet. Ik zie het vuur in zijn ogen als hij over zijn jeugd in Senegal spreekt, het vuur zie ik doven als hij over zijn jaren in Europa praat. In de grond van de familiewoning investeerde hij een tiental jaar eerder, toen hij wist dat hij terug zou gaan. Om een ongestoord leven te leiden, met toestemming om naar jezelf te kijken, kun je het beste op tijd beginnen met sparen, lijkt hij mij te willen vertellen. Vaak, maar niet altijd, koop je die ruimte met jeugd.

‘*Bon, moi je vais dormir*’, kondigt de vrouw des huizes aan, en laat ons diep in gesprek achter. Ze loopt blootsvoets de betegelde woonkamer uit, de welkomsthall in en klimt de trap op de nacht in.

De onopvallende maar doordringende tragedie van het bestaan: dat het er is, dat het doordendert

Als ik later die week laat thuis komen met de taxi, fluiten er mannen aan de poort die even potdicht lijkt te blijven. Er klinkt wat kabaal en de chauffeur ruziet binnensmonds met de fluitende mannen, om niemand wakker te maken.

Ik ben opvallend gekleed en lichtelijk aangeschoten. De poort gaat eindelijk open. Erachter verschijnt een jongeman en als ik in zijn richting loop, vraagt hij of alles oké is, of ik lastiggeval ben. In het ganglicht zie ik dat hij een tiener is.

Hij spreekt me aan met u, zoals je dat doet als je spreekt met een ongehuwde vrouw van wie je de leeftijd niet kunt inschatten, maar die ergens tussen de leeftijd van je ouders en die van jezelf in moet liggen. Dit zal de zoon zijn over wie de vrouw des huizes het in haar Airbnb-oproep had toen ze sprak van ‘een gezellig mixed gezin in een buitenwijk van Dakar’. Ik glimlach en bedank hem voor zijn goede zorgen.

Teju Cole mist de zwarte lichamen in publieke ruimtes. Met name in de ruimtes die hem fascineren: de musea, de literatuur, de pretentieuze *dinner parties* in Manhattan. Om in stilte te kunnen observeren moet je onzichtbaar zijn. Dat probeert Teju Cole zichzelf te maken, de stille observant. Dat is bijzonder, omdat het zijn van een vreemdeling het moeilijk maakt jezelf onzichtbaar te maken. Je kunt zelden ononderbroken observeren, omdat je zelf de geobserveerde bent.

Maar misschien is het juist dat eeuwige bekeken zijn dat Cole de wereld zo nauwgezet doet bekijken. Cole geeft zichzelf het fundamentele recht om alledaagse dingen te observeren. Soms zijn het de grote tragedies van het leven, zoals ouderdom en de dood. Maar meestal spreekt hij over de onopvallende maar doordringende tragedie van het bestaan: dat het er is, dat het doordendert, en dat je op de meeste dagen bar weinig overkomt, tenzij je dat overkomen opzoekt.

Dat is ook hoe zijn literatuur leest, als verhalen die je overkomen, maar die je net zo goed niet hadden kunnen overkomen. En die je zelfs kunnen vervelen, omdat ze druk bezig zijn met doordenderen. Met zijn observerende schrijven werkt Cole door de gevoelens van bestaan in de wereld heen. Het zijn van een zwarte man in de wereld, het zijn van een levend wonder. Het dichtstbijzijnde van God.

Cole zegt altijd zo observerend te zijn geweest. Hij verwijst naar het moment dat hij zijn kerkelijke opvoeding vaarwel zei. Van God los zijn liet het soort leegte achter die vraagt om een andere manier van troost vinden voor het leven.

Teju Cole wordt zaterdag 4 november, 12.30-13.30 uur, geïnterviewd door Mischa Blok in de KABK, Royal Academy of Art. Zie voor meer informatie crossingborder.nl

En dat iets vond hij in luisteren naar wat de God in de wereld om hem heen te zeggen had. Poëzie, of dingen die doordrongen zijn van een oprechte poëtische geest, is volgens hem geen vervanging voor religie, maar houdt de wereld wel drijvende.

Op de vierde ochtend komen mijn Senegalese vrienden me ophalen terwijl ik nog aan mijn ontbijt zit. ‘*Tes là?*’ appen ze. ‘We staan voor de poort van de villa.’ De vrouw des huizes vraagt of ze ook thee of koffie lusten. Het is zondag, Mariams vrije dag. Ze antwoorden ja en sluiten zich aan bij de ontbijttafel. Als een van hen een broodje van de broodplank op tafel pakt, voel ik de helderblauwe ogen van de vrouw des huizes in mijn rug branden. Ze roept me bij haar. Het is niet de bedoeling dat ik mijn gezelschap voed. Daarvoor had ze onvoldoende rekening gehouden tijdens het boodschappen doen. Niet dat het erg is, maar het is wel zo fijn als er genoeg overblijft voor haarzelf en haar gezin.

‘Het is juist omdat ze naar niemand kijkt dat ik weet dat we worden gezien’, zegt Zeefuik over *Moments Contained*. ‘Niet bekeken, maar begrepen in onze verlangens om onszelf te zien in de landschappen van de steden waar we deel van uitmaken.’ Om jezelf toestemming te geven naar jezelf te kijken, heb je verbeelding nodig. Die kan komen in de vorm van jezelf zien deelnemen in het straatbeeld, zonder uitzonderlijke aanleiding of urgentie. Op de manier waarop bestaan alleen voldoende onderscheiding geniet. Besluiten om naar jezelf te kijken vereist volgens Zeefuik visie, zorg en tederheid. De tederheid van babyhaartjes op een vier meter hoge *petite fille noire*. ‘Want zelfs zonder haar voetstuk is het meer dan vakmanschap, meer dan niet alleen kritiek leveren. Het is een manier om eurocentrische verbanden tussen schaal, materialen, vorm en belang te weigeren. Met *Moments Contained* biedt J. Price ons onszelf in een van mijn favoriete vormen van rust: ongestoordheid.’

Vaak, of zeg maar altijd, koop je die ruimte met revolutie.

Op de dag van mijn vertrek breekt er iets. Het geduld van de vrouw des huizes die me verzekert dat zij en haar man een lunchafspraak hebben met vrienden en mij helaas op de stoep zullen moeten zetten als mijn taxi niet op tijd komt. Het nachtkastje dat mijn gewicht geen tweede keer aankon. Het tijdstip waarop ik had afgesproken met mijn vrienden die niet durfden te vertellen dat ze geen geld voor een tweede taxi naar Almadies hadden, zodat ik mijn taxi eerst naar hen en dan naar mezelf moest sturen. Het geduld van de man des huizes die besluit mij, mijn vrienden, en

al mijn bagage af te zetten bij mijn volgende verblijfslocatie, in de familieauto, zodat ze alsnog te laat zullen komen. De stilte, als we de vier deuren van de grote zwarte jeep dicht hebben geslagen en hij een diepe zucht laat vallen en de motor aandraait. ■

Muziek Naaz

Omlaag kukelen, overeind krabbelen

Singer-songwriter Naaz (1998) had zich bijna uit de muziek teruggetrokken. Toch stond ze deze zomer in de Ziggo Dome met haar debuutalbum, waarop ze laat zien dat ze *'alive, alive, alive'* is. **Thomas Heerma van Voss**

Het was een innemend moment, toen zangeres Naaz afgelopen juli belde met radioprogramma *Met het oog op morgen*. De volgende dag zou ze de openingsact van Lana Del Rey verzorgen en Naaz leek dat nog steeds niet te kunnen geloven; haar zinnen struikelden bijna over elkaar van enthousiasme. Ze had zelf het initiatief genomen, vertelde ze, door de directeur van Ziggo Dome te benaderen. Ze had nooit verwacht dat er respons zou komen – en nu mocht ze opeens in die massale zaal optreden. 'Ik ga geen ruimte innemen', zei Naaz. 'Ik ga met niemand backstage. Ik ga vooral dankbaarheid uitstralen en niemand in de weg staan.'

Het gesprek was vooral innemend omdat er twee dingen in doorklonken die zelden samenvallen: ongeremde waardering en ongeremde trots. Veel kunst begint met imitatie, veel imitatie ontstaat uit bewondering, en Naaz liet zonder voorbehoud doorschemeren hoezeer ze opkeek tegen het werk van de Amerikaanse Del Rey. Tegelijkertijd was dit optreden een bekroning. De tijd van stiltejes bewonderen is ruimschoots voorbij, al jaren brengt Naaz (1998) frisse, gevarieerde muziek uit, waarmee ze is gaan behoren tot de interessantste singer-songwriters van Nederland.

Wat kenmerkt dat werk? Allereerst: muzikaal gezien gebeurt er veel in Naaz' nummers. De basis kan bestaan uit enkel een akoestische gitaar of simpel pianoloopje, maar zeker in haar recentere werk zit meer variatie. Ze gebruikt elektrische gitaren, hiphopbeats, ambient, klassiek; af en toe bestaan de beats uit pakkende elektro of juist ingetogen pop. Dat is op zichzelf al een prettig breed palet, maar nog specialer is de zang. Naaz heeft een intrigerende, hoge stem met een groot bereik, soms meer teruggetrokken en droomachtig, soms hard en in your face. Ze heeft geen gastartiesten nodig, houdt de aandacht makkelijk zelf vast.

'You want me to sit in silence, and think about my thoughts,' zingt ze in het nummer *alive*, afkomstig van haar album *Never Have I Ever* (2023). Ze wordt hier ondersteund door opzweepende drums, de beat heeft een aanstekelijk hoog tempo. *'There's a lot that I would do for you, but that my friend's too much.'*

Wie die 'you' is, wordt niet gespecificeerd. Inderdaad een vriend? Een ex-geliefde? Een familielid?

Mogelijk is het beter om het woord allegorisch op te vatten. Want in bepaald opzicht is Naaz' loopbaan een langgerekte vorm van verzet: tegen degenen die haar pestten, tegen wat men van haar verwachtte, tegen wat ze van zichzelf verwachtte. Meermaals leek het erop dat ze stille-tjes in een hoekje zou verder leven, zonder op de voorgrond te treden, zonder nog op een podium te staan of muziek uit te brengen.

In diverse interviews heeft Naaz over haar jeugd in Gorinchem verteld – een verhaal met zoveel wendingen en contrasten dat het de basis van een roman zou kunnen zijn. Naaz Mohammad werd streng en beschermend opgevoed door haar ouders, die Irak waren ontvlucht ten tijde van de Golfoorlog. Klasgenoten pestten haar dagelijks, ze had geen weerwoord, bracht veel tijd alleen door, wist ook niet helemaal wat ze van haar geloof vond. Vanaf haar zesde schreef ze liedjes, maar haar ouders verboden haar er iets mee te doen of anderen er zelfs maar over te vertellen.

Tijdens een vakantie in Turkije maakten haar ouders een ritje door de bergen. Naaz bleef in het

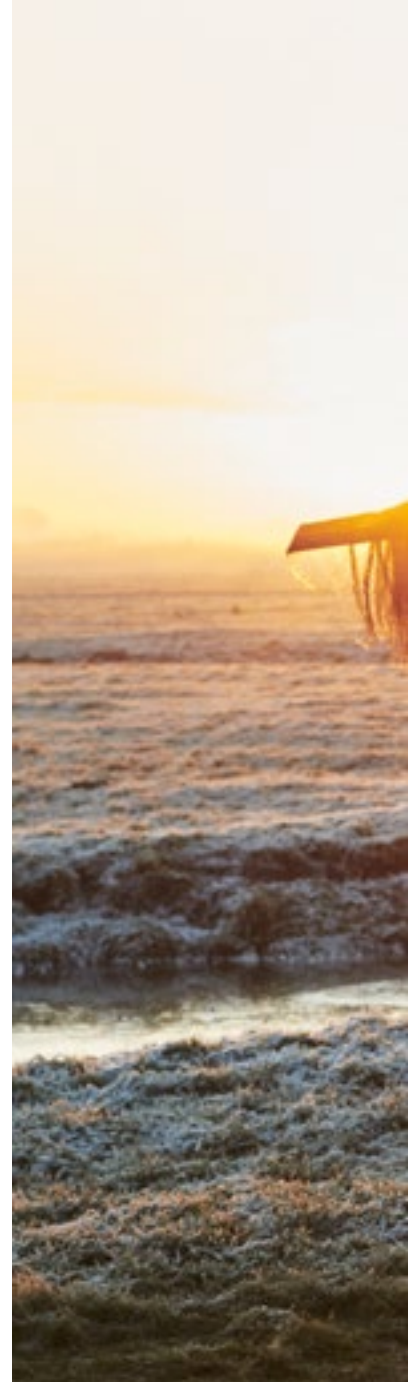
Het werk van Naaz draait om veerkracht, om iemand die grip probeert te krijgen op haar leven

Naaz' leven met man en hond hield geen stand

vakantiehuisje achter wegens een onbestemd voorgevoel. De rem van de huurauto weigerde, ze stortten vijftien meter omlaag, en liepen wonderlijk genoeg amper schade op. Gevolg één: Naaz ging veel 'meer geloven', zoals ze later aan *Trouw* verklaarde. Gevolg twee: voortaan lieten haar ouders haar vrij. 'Ze zijn veel meer in het moment gaan leven. Opener geworden.' En ze hadden ook plots ander advies over het pesten: 'Voorheen zeiden ze gewoonweg dat ik dan maar niet met die mensen moest omgaan. Nu: Naaz, je leven is veel te kort om hier nog langer mee rond te lopen.'

Naaz is altijd zo blijven zingen: als iemand die na lang wachten toestemming krijgt om te doen wat ze wil, waar ze naar hunkert. De deur is eindelijk van het slot, het licht valt op haar gezicht en de zuurstof is overweldigend. De wereld kan betreden en beteugeld worden.

Op haar zestiende deed Naaz mee aan

Naaz

televisieprogramma *Holland's Got Talent* (seizoen 7), in de jaren erna trad ze meer en meer naar buiten. Losse singles die miljoenen keren gestreamd werden, daarna de geprezen eerste EP *Bitz of Naaz*, gevolgd door een tweede EP. Naaz werd luid bejubeld en won twee Edisons – en verdween toen toch opnieuw uit het publieke zicht. Ze had last van paniekaanvallen, PTSS, chronische depressies. Ze werd misbruikt, verklaarde ze later in interviews. Ze trouwde en schreef zich in voor een opleiding tot dierenverzorger, verkoos een teruggetrokken bestaan met man en hond. Voorgoed, was het idee. Maar ook dat alternatieve bestaan bleek tijdelijk: begin dit jaar verscheen *Never Have I Ever*, haar debuutalbum en comebackplaat in één, waarin ze terugblijkt op haar muzikloze jaren, en vooral de mentale duisternis waarin ze was weggezonden. Het leven met man en hond had geen stand gehouden.

'*And I don't ever wanna go back*,' zingt ze in

openingsnummer *just try again <3*, dat zich laat beluisteren als uitgangspunt van het hele album, als beginselverklaring misschien wel. '*But it would've been nice to/ Know the day that his memory would end/ The time that I would lose.*'

Het album staat vol met zulke teksten waarin Naaz, soms impliciet en her en der vrij expliciet, terugblijkt op haar verleden. '*I like to forget, what happened yesterday*,' zingt ze in *subliminal message*, begeleid door een stevige elektrobeat. Wat goed werkt: ze verliest zich niet in eenduidig vingerwijzen, noemt geen namen, haalt niemand door het slijk. Eerder probeert ze een gevoel te omschrijven van somberte, van leegte en pijn, maar ook van het vervolgens overstemmen van dat gemoed – omlaag kukelen, overeind krabbelen, je terugtrekken, je

verliezen in zelfverwijt, toch weer naar buiten treden, de bekende riedel die bij Naaz toch niet sleets klinkt.

Ja, wie haar oeuvre chronologisch beluistert, hoort onmiskenbaar een accentverschuiving. De lichtere pop van jaren geleden is verdreven door kalmere introspectie, *Never Have I Ever* is beslist het somberste werk dat ze tot dusverre heeft gemaakt, maar klinkt alsnog niet node-loos zwaar.

'*I'm in pain, I'm in pain*,' zingt ze weliswaar in *hyper indepenence*, '*and I've just tested our friendship/ You've failed the test/ Goodbye.*' En in meer recent werk duiken zulke onomwonden ernstige, nu en dan verwijtende of zelfkritische zinnen op. Maar het interessante is juist dat die toon geen eindpunt is, uiteindelijk draait het werk van Naaz om veerkracht, om iemand die grip probeert te krijgen op haar temperament, op haar leven, alleen al door er woorden aan te geven, door weer naar buiten te treden en te zeggen wat haar bezighoudt.

Zo staat tegenover het bovenstaande citaat het toegankelijke, pakkende en in het Koerdisch gezongen *azadi*, dat gaat om een jonge vrouw die eindelijk trots durft te zijn. In *alive*, waar Naaz zo hard zingt dat ze bijna schreeuwt, klinkt het: '*alive, alive, alive.*'

Het lastige aan songteksten is natuurlijk altijd dit: uitgeschreven lijken ze snel opgeklopt of pompeus, terwijl ze wel overtuigend klinken. Wie alleen de teksten van Naaz meekrijgt, mist de muzikale gelaagdheid van haar nummers, en bovenal haar meeslepende zang, met veel gevoel, maar niet overdadig, of in elk geval volkomen geloofwaardig.

Tijdens een optreden in Carré, begin 2023, refereerde ze tussen de nummers door veelvuldig aan haar afgelopen jaar. Aan de vreugde dat ze hier op het podium stond, dat ze er nog was, en ook aan het hiaat in haar carrière. 'Ik vertrok uit de muziekindustrie, omdat ik niet begreep waarom we het mooiste dat er is op de wereld, muziek, veranderden in handelswaar,' tekende *NRC* haar woorden op.

Niet voor niets brengt ze haar werk tegenwoordig in eigen beheer uit, terwijl ze eerder onder contract stond bij het gevestigde, commerciële label TopNotch. Je kunt zeggen: dat zijn randvoorwaarden die losstaan van iemands werk, net als de details uit het dagelijks leven. Maar bij Naaz werkt alles wat persoonlijk is duidelijk en knap door in wat ze maakt; haar eigen achtergrond is de inzet van haar werk. Misschien was daarom dat gesprekje met *Met het oog op morgen* ook zo leuk en veelzeggend: hier praatte iemand die zich niets aantrok van pr-riedels of standaardantwoorden. Iemand die gewoon zei hoe zenuwachtig ze zou worden, hoe toeval-

lig het allemaal tot stand was gekomen, hoe blij ze werd nu ze weer naar buiten mocht treden, en hoe fijn ze het allemaal vond, dat ze had aangeleerd haar eigen plek op te eisen. ■

Naaz treedt op zaterdagavond 4 november op. Zie voor meer informatie crossingborder.nl

Literatuur Sally Hayden

Zeg dat de mensen hier doodgaan

In *En de vierde keer zonken we* legt Sally Hayden bloot wat de gevolgen zijn van het Europese beleid om migranten en vluchtelingen buiten Europa te houden. Een ongemakkelijke confrontatie. Irene van der Linde

Op een zondagavond in augustus zit de Ierse onderzoeksjournalist Sally Hayden thuis in haar kamer in Noord-Londen iets op Netflix te kijken, als er een Facebook Messenger-bericht binnenkomt. *'Hi sister Sally, we need your help'*, staat er. Het bericht blijkt te komen van iemand uit de Libische migrantengevangenis Ain Zara, vlak bij Tripoli. Hayden begrijpt er niets van: hoe komt iemand op duizenden kilometers afstand aan haar naam?

Met deze scène begint haar prijswinnende boek *My Fourth Time, We Drowned*, dat onlangs in Nederlandse vertaling verscheen. Zo begon vijf jaar geleden ook haar onderzoek naar de helse wereld van de migrantendetentiekampen in Libië, waar tussen 2017 en 2022 meer dan honderdduizend mensen uit Afrika zijn opgesloten, gemarteld, verkracht en verhandeld, én naar de rol van Europa en de Verenigde Naties daarbij. Hayden hoort in de daaropvolgende 24 uur van haar contactpersoon dat hij uit Eritrea komt en samen met honderden andere mannen in een loods rondom deze éne smartphone zit. Dat zij hun laatste hoop is. In een andere loods zitten de vrouwen en kinderen, inclusief baby's en peuters. Ze vertellen dat ze maandenlang door de bewakers zijn mishandeld, vernederd, gedwongen zijn als slaven te werken voor rijke Libiërs, dat veel vrouwen werden verkracht. En dat onlangs gevechten zijn uitgebroken in de buurt van het kamp en de bewakers opeens zijn vertrokken. De gevangenen zien vanuit het detentiecentrum rook opstijgen, horen bommen ontploffen in de buurt. Ze smeken om te worden gered.

Vanuit haar Londense flat trekt ze zoveel mogelijk na; ze vraagt om foto's van de omgeving, video's, selfies, gps-locaties, contactgegevens van familieleden. Ze belt haar contactpersoon regelmatig. Vraagt om details. Ze checkt de situatie in Libië, ziet dat het klopt dat er op die locatie gevechten zijn uitgebroken tussen Libische

milities. Hayden zoekt contact met de VN en internationale hulporganisaties in Libië, die zeggen niets te kunnen doen, ze mailt als freelancer hoofdredacties om het artikel te plaatsen, maar krijgt geen reactie. Ze voelt zich machteloos en begint screenshots van haar chats met de vluchtelingen op Twitter te posten, die al snel door honderdduizenden en daarna miljoenen gebruikers worden gelezen en gedeeld. Opeens krijgt ze overal interviewverzoeken. 'Bij toeval was ik gestuit op een rampzalige schending van de mensenrechten, op misstanden die enorme proporties hadden aangenomen', schrijft Hayden.

Het is dan augustus 2018, zeven jaar nadat het regime van dictator Moammar Kadhafi met steun van de Navo omver was geworpen. In Libië brak een burgeroorlog uit en sindsdien strijden verschillende milities om de macht. Desondanks ondertekenden Italië en Libië in 2017 een memorandum van overeenstemming waarin werd afgesproken dat Libië de kustwacht inzet 'om de toevloed van illegale migranten' te stoppen. De EU trok honderd miljoen euro uit voor de Libische kustwacht, ontdekt Hayden. Zeelui, voorheen veelal mensensmokkelaars, gingen nu patrouilleren op de Middellandse Zee om vluchtelingen te onderscheppen. En het grensagentschap van de EU, Frontex, besloot reddingsoperaties voor de Libische kust stop te zetten. In plaats daarvan geven sindsdien patrouilles vanuit de lucht de Libische kustwacht de coördinaten van boten in nood. Zo kan de EU door Libië laten doen wat ze zelf vanwege mensenrechtenregels niet mag doen: vluchtelingen rechtstreeks terugsturen naar een onveilig land.

Hiermee verdwenen deze vluchtelingen ook uit het Europese nieuws. 'We duwen hen uit beeld en versterken de systemen om hen gemakkelijker te kunnen vergeten', schrijft Hayden. De gedetineerden uit Ain Zara worden uiteindelijk door de UNHCR met evacuatiebussen naar een ander detentiekamp gebracht. Hayden denkt dan dat haar taak erop zit, dat dit een uitzondering

Sally Hayden onthulde rampzalige misstanden

is, dat het geïsoleerde slachtoffers zijn van een 'toevallige vergissing'. Maar al na een paar dagen krijgt ze nieuwe berichten via Twitter, Messenger en WhatsApp, van andere gevangenen die haar posts hebben gelezen. Ze ontdekt dat er op dat moment duizenden mensen vastzitten in zo'n veertig detentiekampen, die onder leiding staan van de door de VN gesteunde Regering van Nationaal Akkoord, een zwak regime dat afhankelijk is van milities die straffeloos opereren.

De getuigenissen van de honderden vluchtelingen en migranten die Hayden uiteindelijk spreekt, komen griezelig overeen. Ze vertellen over martelingen en verkrachtingen, hoe ze in loods, kamertjes en kooien bijeen worden gedreven, als slaven verhandeld, afgeperst en uitgehongerd – een rantsoen van één maaltijd droge macaroni per dag is standaard. De kampleiders, vaak zelf mensensmokkelaars, martelen

'We duwen hen uit beeld en versterken de systemen om hen te kunnen vergeten'

Rachel Meagher

de vluchtelingen en eisen duizenden dollars van familieleden om het te laten stoppen. Soms worden de vluchtelingen daarna weer op een boot gezet, die vaak dan ook weer wordt onderschept door de Libische kustwacht, waarna het mishandelen en afpersen opnieuw begint. ‘Sommigen sterven in gevangenschap’, constateert Hayden, ‘anderen zijn getraumatiseerd voor het leven.’

In haar boek plaatst ze regelmatig een bericht van een van de vluchtelingen zelf tussen de tekst. Dat werkt heel sterk. Terwijl je leest over de nalatigheid van de EU, de corruptie binnen de VN, de loze woorden van Europese regeringsleiders, de deals met corrupte regimes, het nonchalante afschuiven van verantwoordelijkheid door Frontex-woordvoerders (vluchtelingen die naar Libië zijn teruggestuurd? ‘Dat valt buiten ons mandaat’), de decadente feesten van westerse hulpverleners in Tunis, duiken de gevolgen hiervan op in die cursiefjes: *‘Er is hier geen eten, geen water. Kinderen huilen. We lijden. (...) Zeg dat de mensen hier doodgaan.’* Of: *‘De plek is als een grot, er is geen luchtweg naar buiten en naar binnen.’* Of: *‘Help alsjeblieft. Vandaag persoon zelfmoord met benzine want hopeloos van UNHCR.’*

‘Ik ben in de hel’, schrijft een vluchteling die in een raamloze martelkamer is geplaatst als straf voor het protesteren tegen zijn behandeling. *‘Mijn vrienden allemaal in het donker.’*

Sally Hayden beschrijft in een bijna chronologisch verhaal haar journalistieke zoektocht naar de situatie in de verschillende detentiekampen en naar de verantwoordelijken. Ze vertelt het verhaal van de Eritrese tiener Essey en van al die andere contactpersonen die hun telefoons zorgvuldig verborgen en grote risico’s namen om de buitenwereld bewust te maken van hun situatie. Ze reist naar Rwanda, Sierra Leone, steeds dieper Afrika in waar de vele tentakels van het EU-grensbeleid te vinden zijn die mede leiden naar de helse kampen in Libië, en vaart mee op een reddingsschip op de Middellandse Zee.

In Soedan zoekt ze uit waar de honderden miljoenen euro’s die de EU heeft uitgetrokken om migratie vanuit en via Soedan tegen te houden, werkelijk aan zijn uitgegeven. Ze ontdekt dat de Soedanese regering het ‘businessmodel’ van migratie helemaal niet wil aanpakken; de kopstukken in de mensensmokkel hadden of hechte banden met de machthebbers of beschikten over genoeg geld om zich vrij te kopen. De loopjongens en burgers die migranten gastvrij hielpen met tijdelijk onderdak of eten, werden opgepakt en jaren in de gevangenis gezet.

In oktober 2020 zit Hayden in Ethiopië in een stille

rechtszaal. Onthutst ontdekt ze dat zij en haar Ethiopische vertaler de enige onafhankelijke waarnemers zijn. Twee van de belangrijkste mensensmokkelaars van Noord-Afrika staan terecht. Walid, die vorig jaar is uitgeleverd aan Nederland, en Kidane, die ook op een internationale opsporingslijst staat. Beide mannen worden ervan beschuldigd duizenden mensen uit verschillende Afrikaanse landen gevangen te hebben gehouden, te hebben uitgehongerd, geslagen en verkracht, waarbij hun familieleden werden afgeperst. Hayden had talloze getuigen over hun sadistische praktijken gehoord. Ondanks het feit dat Europese politici steevast zeggen dat ze mensensmokkel willen tegengaan, meestal als argument om nog hardere grensmaatregelen in te voeren, waren er in de rechtszaal geen internationale waarnemers, EU-vertegenwoordigers of buitenlandse journalisten aanwezig.

Langzaam, zorgvuldig en nauwgezet legt Hayden bloot wat de directe en indirecte gevolgen zijn van het Europese grensbeleid om migranten en vluchtelingen buiten Europa te houden. Haar onderzoekende opzet, fragmentarisch, gedetailleerd, met behulp van persoonlijke verhalen en getuigenissen, ondersteund door foto’s, video’s en harde cijfers, blijft van begin tot eind boeien. Ze laat zien hoe scheef het machtsevenwicht is, hoe ongelijk de kansen van mensen zijn. Hoe enorm de kloof is tussen de comfortabele werkelijkheid van de meeste Europeanen, ook die van haar, en die van mensen uit Afrika die minder hebben: minder kansen, minder rechten, minder toegang tot informatie. Die kloof maakt de confrontatie ongemakkelijk, liever zien we deze mensen niet. Sally Hayden slaat vanuit haar kamer in Londen de brug naar die andere werkelijkheid in Libië, en dat is bewonderingswaardig, knap en belangrijk.

Als een literair agent haar voorstelt een ‘samengesteld personage’ te creëren omdat anders niemand het boek zou willen lezen, en iemand anders vraagt of ze het boek niet kan fictionaliseren, weigert ze resoluut. Gelukkig. Want juist haar keuze om een journalistiek verslag te schrijven en zo deze ‘episode van Europese schande’ te documenteren, maakt *En de vierde keer zonken we* zo onthullend en aangrijpend. Net als de verhalen van de honderden mensen die ze spreekt, die gevangen zitten in een poging Europa te bereiken. Hayden maakt die ‘migranten’, ‘vluchtelingen’, ‘stromen’, ‘tsunami’s’ en hoe ze ook maar door politici en journalisten worden genoemd, weer tot mensen, tot individuen, met een verleden, met gevoelens, tot mensen die liefhebben en verlangen. ■

Sally Hayden wordt op zaterdag 4 november, 14.00-15.00 uur, geïnterviewd door Persis Bekkering in de Koninklijke Schouwburg

Sally Hayden, En de vierde keer zonken we: Vluchten langs de gevaarlijkste route naar Europa. Vertaald door Hans E. van Riemsdijk en Marijke Gheeraert, Nieuw Amsterdam, 461 blz.

Muziek Jim White

Voelen als niemand

In de nummers van Jim White zit bij voorkeur een mysterie. In zijn muziek en het leven erbuiten zoekt hij naar humor en goede verhalen. **Leon Verdonschot**

Het Jim White Trio. Op het podium is White nooit de herkauwer van zijn eigen werk

Bij Jim White sijpelt er altijd wel wat nachtmerrie door de droom

V

an alle klassieke nummers die Jim White inmiddels heeft geschreven, is *Static on the Radio* misschien wel de klassiekste. Het openingsnummer van zijn album *Drill A Hole in that Substrate and Tell Me What You See* (bij sommige artiesten geven hun titels veel weg over hun taal en daarmee hun werk, en Jim White is zo'n artiest) uit 2004 is officieel geen duet, maar de tweede stem van Aimee Mann is te prominent en sfeerbepalend om het als iets anders te beschouwen. Openingszinnen van het nummer, en daarmee van het album: '3 A.M., I'm awakened/ By a sweet summer rain/ Distant howling of a passing southbound coal train/ Was I dreaming or was there someone just lying here/ Beside me in this bed?/ Am I hearing things?'

White is een schrijver, dat blijkt uit alles. Er is een bepaling van tijd: de nacht. Er is een locatie: het bed. Er is een hoofdpersoon, met een halfwakker hoofd vol vragen. En vooral is er een mysterie. Bij Jim White is er bij voorkeur een mysterie. 'To think less of what is written/ Than what's wrote between the lines', zingt hij in het nummer, en het is een *mission statement*. Muziek-site Allmusic schreef het in 2004 al: 'Jim White writes like a Southern gentleman.'

Static on the Radio kreeg vier jaar geleden een tweede leven, toen het opdook als afsluiter van *El Camino*, de film over *Breaking Bad*-personage Jesse Pinkman. Nadat Pinkman in de film zijn nieuwe leven tegemoet rijdt, zingt White dat alle ellende die hij heeft moeten doorstaan vanaf nu niets meer is dan dat: ruis op de radio.

White debuteerde laat: toen in 1997 zijn debuut *Wrong-Eyed Jesus! (The Mysterious Tale of How I Shouted)* verscheen, liep hij al tegen de veertig. De vergelijking met Tom Waits werd geregeld gemaakt (en is altijd blijven terugkomen, vanwege hun gedeelde voorliefde voor de theatrale aanpak, al verschillen hun stemmen als dag en nacht). De term *gothic* viel vaak, 'dromerig' eveneens, al sijpelt er bij White altijd wel wat nachtmerrie door de droom.

Het album en de titel ervan vormden de inspiratie voor de documentaire *Searching for the Wrong-Eyed Jesus* in 2003. De

film, die knap de sfeer van de muziek van White en geestverwanten als Dave Eugene Edwards en Johnny Dowd vasthoudt, onderzoekt de kruisbestuiving tussen country en christendom in het zuiden van de Verenigde Staten. White is de gids, en bevestigt in die rol andermaal waar hij naar op zoek is: verhalen. En niet te vergeten: humor. Anders verzin je de songtitel *God Was Drunk When He Made Me* niet, een nummer dat gevolgd werd door de meest radicale van alle covers die ooit zijn gemaakt van *King Of The Road* van Roger Miller (en dat zijn er heel veel, inclusief een van Edwin Rutten in de *Fred Haché Show*).

In 2020 nam White in Antwerpen zijn recentste album op, met voor een deel Belgische muzikanten. In het openingsnummer van *Misfit's Jubilee* (het had de titel van zijn oeuvre kunnen zijn) schrijft hij vanuit het perspectief van een kleine drugskrabbelaar, 'working for the man'. Fraaie typische White-zinnen: 'They say nobody's perfect/ They say nothing is real/ So I guess that explains why/ I really feel like no one.'

Op het podium is hij nooit de herkauwer van zijn eigen werk, maar hij herinterpreteert het. Een mooie indicator van Jim White solo op het podium is zijn live-EP *A Funny Little Cross to Bear* uit 2009. Na zes nummers komt nog iets anders. Het heet *15 Years - A Story*. En precies dat is het. 'Let me tell you a story, 'cause that's what I do', leidt Jim White in. Het verhaal gaat over zijn tijd in San Diego, toen hij nachtdiensten draaide in een surfboardfabriek. Opeens gaat de telefoon. Om drie uur 's nachts - alweer drie uur. Na de telefoon heel lang over te laten gaan wint de nieuwsgierigheid het toch en neemt White op. Hij hoort een stem, die maar één ding zegt: 'Fifteen years.' White antwoordt: 'Fifteen years of what?' De stem herhaalt alleen: 'Fifteen years.' Het is een spannend verhaal over een telefoongesprek van een uur. Het verhaal duurt bijna vier

minuten, en wordt nooit een nummer. Het eindigt met een conclusie, een moraal, en daarmee eindigt ook de EP. Geen applaus, geen muziek, alleen een verhaal. Bij Jim White is dat soms voldoende. ■

Jim White treedt op vrijdagavond 3 november op. Zie voor meer informatie crossingborder.nl

Essay De moord op Dickens

O, hé, Charles

Toen Zadie Smith uiteindelijk toch maar aan *The Fraud* begon, haar roman over een beroemde juridische strijd in 1873, kwam ze overal Charles Dickens tegen. Geen negentiende-eeuwse deur of hij had er wel een voet tussen.

Zadie Smith

De eerste dertig jaar van mijn leven woonde ik binnen een straal van anderhalve kilometer van het Willesden Green-metrostation. Toegegeven, ik ben elders gaan studeren, en ik heb zelfs even in Oost-Londen gewoond, maar dergelijke uitstapjes waren van korte duur. Ik keerde altijd weer vrij snel terug naar mijn buurtje in Noordwest-Londen. Totdat ik plotseling, tamelijk abrupt, niet alleen de stad de rug toekeerde, maar heel Engeland. Eerst verhuisde ik naar Rome, toen naar Boston en later naar mijn geliefde New York, waar ik tien jaar zou blijven wonen. Als vrienden me vroegen waarom ik het land had verlaten, antwoordde ik soms grappend: omdat ik geen historische roman wil schrijven.

Misschien was het een grapje voor insiders; de enigen die het echt begrepen waren andere Engelse schrijvers. Er waren ook andere, meer voor de hand liggende redenen. Mijn Engelse vader was overleden. Mijn Jamaicaanse moeder was naar Ghana vertrokken voor de liefde. En ik was getrouwd met een Ierse dichter met een voorliefde voor reizen en avontuur, die op zijn achttiende zijn geboorte-eiland had verlaten. Mijn banden met Engeland leken te verbrokkelen. Al zou ik niet willen zeggen dat ik Londen beu was. Nee, ik was nog lang niet 'het leven beu', om met Samuel Johnson te spreken. Maar ik had wel genoeg van het beklemmende literaire wereldje in Londen, of in ieder geval van de rol die ik daarin toegewezen had gekregen: multicultureel wonderkind (op leeftijd). En dus vertrok ik.

Op gezette tijden vielen we ten prooi aan gevoelens van spijt en weemoed, twee schrijvers die vreesden te ver te zijn weggetrokken van hun inspiratiebron. Het kan tenslotte noodlottig zijn voor schrijvers om ontworteld te zijn... Soms beurden we onszelf op: kijk naar de grote Ierse schrijvers, hielden we onszelf voor, kijk naar Beckett en Joyce. Zie ook: Edna O'Brien. Die schreven toch ook allemaal over hun thuis terwijl ze er ver vandaan woonden? Maar vervolgens sloeg de twijfel weer toe. (Ieren nemen altijd een uitzonderingspositie in.) Hoe zat het met Franse schrijvers? Caribische schrijvers? Afrikaanse schrijvers? Hier lijken de feiten minder eenduidig. Terwijl we zo heen en weer werden geslingerd, hield ik me vast aan het ene gegeven dat voor mij als een paal boven water stond: elke schrijver die langdurig in Engeland heeft gewoond, zal vroeg of laat een historische

roman schrijven, of ze nou wil of niet. Hoe komt dat?

Soms denk ik dat het ermee te maken heeft dat onze nostalgische *loop* zo klein is, zo strak. Er zijn nu bijvoorbeeld mensen in Engeland die tot proustiaanse tranen kunnen worden geroerd door de herinnering aan de Spice Girls of de MiniDisc of de telefooncel – er is maar weinig voor nodig – en het kan niet anders of dat heeft effect op ons literaire landschap. De Fransen nemen de term *nouveau roman* letterlijk. Terwijl ik de indruk heb dat de Engelsen voortdurend in de ban zijn van het verleden. Zelfs *Middlemarch* is een historische roman! En hoewel ik zelf ook behoorlijk Engels ben, heb ik altijd iets tegen de vorm gehad, een vooroordeel dat is terug te voeren op mijn studententijd, toen we geneigd waren historische romans per definitie te zien als in politiek en esthetisch opzicht behoudend.

Als je een *novel* uit de kast haalt die op willekeurig welk moment in de afgelopen honderd jaar geschreven had kunnen zijn, maakt die *novel* zijn naam niet echt waar, toch? Zou het niet in het DNA van een *novel* moeten zitten dat hij 'novel' is, nieuw?

In de loop der tijd ben ik vraagtekens gaan plaatsen bij de ogenschijnlijke logica van deze studentenredenering, al helemaal nadat ik enkele opmerkelijke voorbeelden van het genre had gelezen. *Memoires van Hadrianus* van Marguerite Yourcenar is bijvoorbeeld niet in het Latijn geschreven, en *Het meten van de wereld* van mijn vriend Daniel Kehlmann niet in het Oud-Duits. Zelfs de taal in *WolfHall* heeft weinig van

doen met de werkelijke Tudor-syntax: het is door en door mantelliaans.

Al deze drie boeken vertellen iets nieuws. Niet alle historische fictie is een exacte nabootsing van die tijd, en een bepaalde kijk op het verleden hoeft geen slaafse imitatie te zijn. Je kunt naar het verleden kijken vanuit een kritisch perspectief, of met enige afstand, en sommige historische romans zullen niet alleen je kijk op het verleden drastisch veranderen, maar ook die op het heden. Dit is natuurlijk gesneden koek voor mensen die al langere tijd liefhebber zijn van historische fictie, maar voor mij was het nieuw. Ik nam afstand van mijn ideologische bezwaren.

Dat was maar goed ook, want rond 2012 stuitte ik op een verhaal uit de negentiende eeuw waarvan ik meteen wist dat ik er iets

De Engelsen
zijn voortdurend
in de ban van
het verleden

Zadie Smith wilde
geen historische
roman schrijven

mee moest. Het was het verhaal van een slepende juridische strijd in 1873, een van de langste uit de Engelse geschiedenis, waarin Arthur Orton, een slager uit Wapping, beweerde sir Roger Tichborne te zijn, de lang vermiste, naar verloodt verdronken erfgenaam van het Doughty-Tichborne kapitaal. De zaak van de eiser, die bekend kwam te staan als de Tichborne Claimant, was destijds een *cause célèbre*, niet in de laatste plaats omdat de kroongetuige en tevens fervent pleitbezorger van de eiser een voormalige Jamaicaanse slaaf bleek te zijn. Deze Andrew Bogle had voor de Tichbornes gewerkt en hield bij hoog en bij laag vol dat hij sir Roger herkende.

Het laat zich denken dat de getuigenis van een arme, zwarte man in 1873 kon rekenen op veel scepsis, maar het Engelse volk zit, net als het aanverwante Amerikaanse volk, vol verrassingen. Nadat men had gezien hoe verdachten uit de arbeidersklasse vaak onheus werden bejegend door bourgeois jury's, advocaten die aan Eton hadden gestudeerd en rechters van adel, was men maar al te zeer bereid de kant te kiezen van een arme man die beweerde een rijk man te zijn. De rechtbank stroomde vol mensen die met eigen ogen wilden zien dat een van hen voor de verandering zou winnen. (Misschien een pervers verlangen, maar wellicht herkennen we er iets in van het proces tegen O.J. Simpson.) Bogle en zijn slager groeiden uit tot nationale helden.

Dit opmerkelijke verhaal raakte me, als een kunstwerk waar je bij toeval tegenaan loopt: perfect geschikt voor mijn plannen. Zo'n geschenk uit de hemel dat je als schrijver eenmaal in je leven ten deel valt. Het zou echter nog acht jaar duren voordat ik aan mijn werktafel ging zitten om het geschenk uit te pakken. Ondertussen deed ik er alles aan om maar niet aan mijn historische roman te hoeven beginnen. Ik bleef in Amerika wonen, ver weg van Engelse bibliotheken en rechtbankverslagen. We kregen nog een kind. Ik schreef nog vier romans. Maar al die tijd bleef ik op een soort achtelozе manier om het onderwerp heen draaien, als een gespannen vrouw op een datingapp, die nooit echt naar rechts durft te swipen. Ik las een paar geschiedenisboeken, maakte aantekeningen, kreeg de zenuwen, legde alles weer in de la.

Nog altijd wilde ik geen historische roman schrijven. Ik zag op tegen al het werk dat zoiets met zich meebracht. Dat werd er niet minder op toen ik mijn New Yorkse buurman, de eerder genoemde Daniel Kehlmann, de noodzakelijke research zag doen voor zijn historische roman *Tijl*, die speelt in Duitsland tijdens de dertigjarige oorlog. Hij werkte in de speeltuin in New York, terwijl zijn kind met ons kind speelde. Hij werkte op bankjes in het park. Hij werkte in bibliotheken. Gedurende een jaar of vijf was hij dag en nacht met zijn research bezig. Telkens wanneer ik

Alle wegen leiden naar Charles Dickens

Jeremiah Gurney / Wikipedia

hem vroeg hoe het ging, zei hij dat het slopend was, zo ongeveer het moeilijkste wat hij in zijn leven had gedaan: 'Alsof je tegelijkertijd promoveert en een roman schrijft. Al die aantekeningen!'

Het sprak me niet echt aan. Normaal gesproken maak ik geen aantekeningen. Ik ga zitten. Ik schrijf een roman. Maar deze niet-roman die ik weigerde te schrijven had nu al een la vol aantekeningen en een plank vol boeken opgeleverd. Je studietijd ligt achter je, hield ik mezelf voor. Als je dit laat gebeuren, nemen je ergste, saaieste, meest dickensiaanse instincten het over, hield ik mezelf voor. Elke Tichborne-raad die ik oppakte, leidde nu al naar het zoveelste schitterende tapijt van het negentiende-eeuwse leven, waardoor ik weer nieuwe boeken moest bestellen en een nieuwe map met notities moest maken.

Mijn gezinsleden begonnen al snel genoeg van me te krijgen: 'Wisten jullie dat er in 1848...?' Zadie, je romans zijn al dik genoeg als ze nergens over gaan! sprak ik mezelf toe. Hoe moet dat als er ook echte feiten aan te pas komen? Zet het uit je hoofd, Smith, zet het uit je hoofd!

Over al mijn eigen twijfels heen hing de langgerekte schaduw van Dickens. Een boekenwurm van mijn leeftijd, geboren en getogen in Engeland, ontkomt niet aan

Dickens' ongekende invloed. Hij is overal. Hij was op school en in de boekenkasten thuis en in de bibliotheek. Hij had Kerstmis bedacht. Hij was aanwezig in de politiek, had invloed gehad op veranderingen in het arbeidsrecht, het onderwijs en zelfs het auteursrecht. Hij was niet alleen een onvervalste *working class hero*, een stralend symbool van onze vermeende meritocratie, maar ook een kroonjuweel van de English Heritage-toeristenindustrie. (Met andere woorden, hij werd postuum ingelijfd door een groot aantal onderdelen van de Engelse samenleving voor een groot aantal politieke doeleinden.) Hij was ook overal waar ik wilde zijn: in het theater, in Italië, in Amerika. Er waren filmversies van zijn boeken in omloop – je zou kunnen stellen dat het aan Dickens te danken is dat er zulke prestigieuze miniseries zijn – hij maakte maar liefst zijn opwachting bij *The Muppet Show* en hij is niet weg te denken uit Hollywood, zowel in bewuste bewerkingen als in onbewust plagiaat.

Zelf heb ik als kind veel te veel van hem gelezen en hoewel ik de gebruikelijke vraagtekens plaatste en bedenkingen had – te sentimenteel, te theatraal, te moralistisch, te geconstrueerd – kon ik me met een licht gevoel van schaamte ook nooit helemaal onttrekken aan zijn invloed, hoe graag ik dat vaak ook wilde. Precies zo ging het met mijn heimelijke research. Waar ik me ook bevond in het negentiende-eeuwse Londen, steevast stuitte ik op Dickens. In de belangrijke hoofdstukken, in het register, binnen of buiten de haakjes – alle wegen leidden naar Charles. Er leek geen negentiende-eeuwse deur te zijn of hij had er wel een voet tussen.

Soms was ik gewoon met mijn eigen werk bezig en las ik bijvoorbeeld

over een opstand in Jamaica, en ineens was hij daar weer, omdat hij een petitie over de kwestie had getekend. Of ik las over een allang overleden en vergeten schrijver, William Harrison Ainsworth, die in mijn buurtje had gewoond, en ja hoor, ineens was daar Dickens, die ooit vriendschap met hem had gesloten. Ik las een boek over Amerikaanse slavernij en vond hem in de voetnoten! Waarop ik mezelf *O, hé, Charles*, hoorde zeggen, alsof ik echt gek was geworden.

Toen kwam de lockdown en werd ik echt een beetje gek, net als iedereen. Ik struinde internet af op zoek naar alle niet langer leverbare titels van William Harrison Ainsworth. (Het zijn er meer dan veertig; voornamelijk slecht.) Ik raakte steeds geïnteresseerder in Williams huishoudster, ene Eliza Touchet. Vervolgens raakte ik geobsedeerd door de plantage waar Andrew Bogle als slaaf te werk was gesteld, Hope Estate, en door de langdurige, pijnlijke verbintenis van Engeland en Jamaica. Ik las verschillende boeken over de Tichborne Claimant en dacht veel na over bedrog: valse identiteiten, nepnieuws, valse relaties, vervalste geschiedenissen.

Als ik iemand probeerde uit te leggen wat die onderwerpen allemaal met elkaar te maken hadden, wekte ik niet de indruk van iemand die een historische roman wilde schrijven, maar eerder van iemand die geen zicht meer had op de plot. Of misschien als iemand die de plot had herontdekt. Ik noemde mijn roman *The Fraud*. Het bedrog. En in mei 2020, net toen ik eindelijk plaatsnam achter mijn toetsenbord, keerden we terug naar Engeland, precies op tijd voor de Engelse lockdown.

Met niets omhanden en nergens om naartoe te gaan, maakte ik mijn toegestane ommetjes door de straten, net als mijn mede-Britten, met het verschil dat mijn blik onveranderlijk naar boven gleed, tot net boven de etalageruiten, naar de dakranden, de daklijsten en de schoorstenen. Met andere woorden: naar de negentiende eeuw die overal in Noordwest-Londen aanwezig is, als je goed kijkt. Ik ging alle begraafplaatsen in de buurt af. Ik vond het graf van William Ainsworth en dat van Eliza Touchet en ik kon op een kaart het ongemarkeerde paupergraf van de Tichborne Claimant vinden, en de hoek van King's Cross waar Bogle zijn laatste adem had uitgeblazen.

Buiten was het 2020 maar in mijn hoofd was het 1870. In feite had ik me totaal gewonnen gegeven: Ik was teruggekeerd naar Engeland én ik schreef een historische roman. Maar géén Dickens, hield ik mezelf heel stellig voor om nog iets van zelfrespect overeind te houden. Dat betekende, in ieder geval, geen weeskinderen, geen uitvoerige dickensiaanse beschrijvingen en absoluut geen gemene vrouwen met namen als Mrs Spitey, of lafaards die Mr Fearfaint heten, of noem maar op. Om dat gedaan te krijgen zorgde ik ervoor dat ik geen Dickens meer las en ondanks het feit dat de man geregeld opdook in mijn onderzoeksmateriaal, deed ik mijn uiterste best om hem helemaal uit mijn hoofd te zetten.

Maar een van de lessen van fictie schrijven is dat de werkelijkheid vreemder is dan fictie. Het feit dat een bestaand iemand over wie ik schreef Eliza Touchet heette, en dat deze vrouw steeds meer ruimte in mijn hoofd innam, totdat ze alle andere personages overschaduwde, betekende dat ik serieus onder ogen moest zien dat mijn roman zwaar leunde op een vrouw wier naam er zelfs voor Dickens wat al te dik bovenop lag. *Touché*, Mrs Touchet!

En dat was nog niet eens de enige poets die Dickens me bakte vanuit het graf. Ergens halverwege mijn onderzoek dook zijn naam steeds vaker op, niet alleen in de voetnoten maar ook in de tekst zelf, als een feitelijk personage in de gebeurtenissen waar het mij om ging. Het werd me duidelijk dat als ik dit waargebeurde verhaal in zijn geheel

Meneer Dickens, u mag mijn verhaal binnen komen lopen, maar dan vermoord ik u wel

Zadie Smith wordt op
zaterdagavond 4 november
geïnterviewd door Aldith
Hunkar. Zie voor meer
informatie crossingborder.nl

wilde vertellen, ik er niet omheen zou kunnen dat Mr Charles Dickens in hoogst eigen persoon zijn opwachting zou maken in mijn boek. Hij kwam vele jaren geregeld eten bij Ainsworth. Hij nam deel aan een debat over de toekomst van Jamaica. (Hij stond aan de verkeerde kant.)

En alsof dat allemaal nog niet genoeg was: Doughty Street, waar Dickens ooit heeft gewoond, ligt in het deel van South East Bloomsbury dat ooit deel uitmaakte van het Doughty-Tichborne-landgoed. Wat wilde zeggen dat Dickens' voormalige huis deel uitmaakte van wat mijn Claimant wilde claimen. Dickens was alomtegenwoordig, een beetje zoals het weer. Bij schrijven moet je soms de controle loslaten, een zen-houding aannemen, en maar kijken waar je uitkomt: meestal min of meer bij het vertrekpunt. Dus zei ik tegen meneer Dickens: luister goed, u mag mijn verhaal binnen komen lopen, maar dan vermoord ik u wel meteen in het volgende hoofdstuk. Ik kan niet hebben dat u door mijn boek blijft dolen en allerlei snedige speeches gaat afsteken of wijsheden gaat verkondigen.

Ik heb me aan mijn woord gehouden en ik heb hem vermoord in een heel kort, on-dickensiaans hoofdstuk met de titel: 'Dickens is dood!'

Ik ervoer ogenblikkelijk een soort catharsis, iets wat vaak met schrijven in verband wordt gebracht, maar wat ik zelf maar heel zelden heb meegemaakt. Kijk mij nou! (zei ik tegen mezelf). Ik heb net Dickens vermoord! (door zijn onverwachte dood en daaropvolgende begrafenis in Westminster Abbey te beschrijven).

Maar niet lang nadat ik die triomfantelijke scène had geschreven, keerde Dickens om praktische redenen (een flashback) onvermijdelijk terug, als een jongere en nog minder onstuitbare kracht dan veertig pagina's daarvoor. Toen gooide ik de handdoek in de ring. Ik liet hem mijn pagina's binnendringen, op dezelfde manier waarop hij zich door het negentiende-eeuwse Londen bewoog. Hij is overal, in de sfeer, in de komedie en de tragedie, in de politiek en de literatuur. Hij is op plekken waar hij niets heeft te zoeken (zoals in het debat over de toekomst van Jamaica). Hij is er gewoon, als een afwisselend onderdrukken- de, onweerstaanbare, innemende, betuttelende kracht, precies zoals in werkelijkheid het geval was. Precies zoals hij altijd aanwezig is geweest in mijn leven. Zo gaat dat met invloeden uit je kindertijd. Ze maken je gek, juist omdat je hun veel meer verschuldigd bent dan je wilt weten of

bereid bent te erkennen. Zie ook: ouders.

Elf jaar later, aan het einde van het lange wordingsproces van mijn historische roman, klapte ik mijn laptop dicht en zei tegen mezelf: ik weet dat hij vaak het bloed onder je nagels vandaan heeft gehaald, maar als je eerlijk bent had je dit nooit kunnen schrijven zonder hem. Met in mijn achterhoofd alles wat ik hem verschuldigd ben, besloot ik iets te doen wat ik al die jaren dat ik in Londen heb gewoond uit de weg was gegaan: ik ging op bedevaart naar Westminster Abbey. Liep om de achterkant heen naar de Poets' Corner en stond bij het graf van Charles Dickens. *O, dag, Charles*. Ik voelde wat ik hem verschuldigd was, maar tegelijkertijd hoopte ik dat ik mijn schuld had ingelost.

En toen ik weer thuiskwam, was ik helemaal klaar met die onontkoombare Dickens en zijn alomtegenwoordige invloed. Ik wilde iets doen waar geen leeswerk, aantekeningen of research aan te pas kwam – lekker tv kijken of zo – dus zette ik de ouwe trouwe BBC op. En wat stond er op het programma? Een nieuwe verfilming van *Great Expectations*. Diverser en inclusiever, dat zeker, maar nog altijd *Great Expectations*. *O, dag, Charles*. Hallo en vaarwel en hallo maar weer. ■

Vertaling Nicolette Hoekmeijer

Literatuur Adania Shibli

‘Liefde is een politieke kracht’

In haar roman *Een klein detail* ontruikt Adania Shibli een drama uit 1949 aan de vergetelheid: de verkrachting en moord op een Bedoeïenenmeisje door Israëliische soldaten. ‘Als je een kind hebt gebaard, besef je de betekenis van elk verspild leven.’ Simone Korkus

A

Adania Shibli, auteur van de in februari in het Nederlands verschenen roman *Een klein detail*, heeft het ontzettend druk. Ze ontving zojuist de Duitse LiBeraturpreis, reist vanuit haar woonplaats Berlijn naar een literatuurfestival op Malta en verdeelt haar tijd verder tussen Palestina en Zürich waar ze als *writer in residence* aan een nieuwe roman werkt. Een interview zit er niet in, maar wel een boeiende mailwisseling waarbij ze mij tijdens haar vlucht naar Malta schrijft terwijl ik achter mijn bureau in Israël zit.

Tijdens wat de Israëliërs de Onafhankelijkheidsoorlog noemen, werden 92.000 Bedoeïenen en minstens 700.000 Palestijnen gedood of verdreven. Binnen deze geschiedenis van de Nakba (Catastrofe) is de groepsverkrachting en moord op een Bedoeïenenmeisje door een peloton Israëliische soldaten, in de zomer van 1949 aan de grens met Egypte in de westelijke Naqab (Negev), slechts een klein detail, jarenlang verborgen gehouden bovendien. Het is de aanleiding voor Shibli's roman *Een klein detail*.

Deze zogenoemde Nirim-affaire kwam in 2003 aan het licht in een artikel van de

Israëliische krant *Haaretz*. In een rapport aan de legerleiding schreef de pelotonscommandant: ‘Ik nam de Arabische vrouw gevangen. De eerste nacht verkrachtten de soldaten haar en de volgende dag vond ik het correct om haar op te ruimen.’ De door *Haaretz* geïnterviewde soldaten konden zich de verkrachting noch de moord herinneren. Tot zoverre de realiteit. In de roman koppelt Shibli dit verhaal aan dat van een naamloze ik-verteller, een jonge Palestijnse vrouw uit Ramallah die het artikel leest en beseft dat ze precies 25 jaar na de gebeurtenis geboren is. Als een amateur-detective gaat ze op zoek naar het verhaal van het vermoorde Bedoeïenenmeisje.

In het Israëliisch-Palestijns conflict botsen verschillende narratieven frontaal op elkaar. In de journalistiek wordt niet het hele verhaal verteld en de politie probeert moorden op te lossen vanuit het perspectief van de dader. Shibli verkent de oorlog, het geweld en de verhalen die de herinneringen vasthouden. Ze is geboren en getogen in het land van haar voorouders, Palestina.

Harwig Klappert

Adania Shibli geeft de slachtoffers van het Israëlisch-Palestijns conflict een gezicht

'Ik sta stil bij ieder vernietigd leven dat geen aandacht krijgt, totdat ik gek word'

'Ik hoop dat mijn positie als Palestijnse tot een andere vorm van saamhorigheid zal inspireren', zegt Shibli. Ze schrijft in haar moedertaal, het Arabisch. 'Die taal maakt de uiterste vormen van intimiteit en openheid voor mij mogelijk. Ik heb een liefdesverhouding met het Arabisch, dat niet mijn bezit is maar mij alle mogelijkheden biedt. Stille, onvermogen, onduidelijkheid en het niet-vloeiend zijn kunnen uit de taal zelf voortkomen. Ze kunnen elkaar vormen, informeren in een voortdurende, onvoorziene relatie. De zelfgenoegzaamheid van taal kan pijn veroorzaken en voorkomen. Acceptatie kan wreed zijn en kan je kwetsen, elimineren. Zoals de liefde dat soms kortere of langere momenten in je leven doet.'

Toch creëert Shibli vanuit die moedertaal in de twee delen van haar roman feilloos de verschillende talen, retoriek en narratieven van het conflict. In deel I volgen we gedurende vier dagen de pelotonscommandant. De man is ontdaan van emotioneel denken. Er is geen *monologue intérieur*. Zijn handelingen zijn dwangmatig, herhalen zich en zijn pulserend. De taal is er een van macht, van politierapporten, zonder introspectie of onzekerheden, de daad moet door deductie worden opgelost. De pelotonscommandant spreekt goed articulerend over 'het zuiveren' van 'Arabieren' en 'infiltranten' en over het zionistisch ideaal: de droge Negev tot bloei brengen.

Maar er is ook de stilte die, als zij verbroken wordt – het Bedoeïenenmeisje spreekt in een taal die de soldaten niet verstaan – de plot verandert en het meisje tot een vreemde maakt. Hoe anders is deel II waarin de onzekere Palestijnse in een warrige taal, zichzelf onderbrekend, over 'Palestijnen' en 'joodse nederzettingen' spreekt. Ze worstelt met zoveel militaire, geografische, fysieke, psychologische en mentale grenzen. Die begrenzing bereikt een hoogtepunt als ze de bezette Jordaanover verlaat. Shibli beschrijft in precieze details de spanning bij de Qalandia-checkpost – de kleine straatschiffies die je voor een paar sjekel kauwgum proberen te verkopen, de nerveus toeterende caravaan auto's, de soldaten met geweren die papieren controleren – en de angst van de Palestijnse en vele Palestijnen met haar om opgepakt te worden.

In het land na de grensovergang lijkt alles erop gericht om datgene verborgen te houden waar de Palestijnse naar zoekt. Shibli: 'In feite ervaar ik welsprekendheid als een weerspiegeling van macht, die ik wantrouw. Ik wantrouw mensen die een volledig en compleet verhaal presenteren, omdat het voor waarheidsgetrouw zou kunnen doorgaan. De niet vloeiende spraak, het hikkelen en stotteren, dringt er in ieder geval op aan dat het verhaal zich binnen het domein van de taal afspeelt, en niet daarbuiten.' Daarin spelen zelfs de veelvuldig voorkomende niet-menselijke stemmen – blaffende, jankende, huilende honden – een

rol. 'Het gaat mij om wat gehoord kan worden. De vraag hoe deze stemmen bijdragen tot de literaire verkenning en vorm. Het vermogen van de literatuur om zich open te stellen voor het onuitsprokene, het ongeschrevene, het gemompel en gestotter, het geblaf en gehuil.'

In Een klein detail worden alle personages beperkt door de onmogelijkheden die oorlog, bezetting en immoraliteit met zich meebrengen. De Palestijnse vrouw in deel II beschrijft het prachtig: 'Het is mijn angst die mijn weg verspert, geboren uit mijn angst voor wegversperingen.' Die onmogelijkheden lijken de personages onvermijdelijk naar hun einde te drijven. De pelotonscommandant bezwijkt aan een geïnfecteerde beet of steek. De moord op het meisje na haar verkrachting is evident en de Palestijnse vrouw verdwaalt in een militaire zone.

Volgens Adania Shibli gaat het om het doden zelf. Dat raakt de kern van haar roman: 'Wie heeft het recht om iemands leven te beëindigen? Het wordt soms gerechtvaardigd in rechtssystemen, militaire structuren en zelfs religies. Maar als je een kind hebt gedragen en gebaard – de ochtendmisselijkheid, de groeiende buik, de intensiteit van het bevallen, met daarna jaren van zorg, tranen en geluk voor een ander mens dan jezelf – besef je de betekenis van elk verspild leven. Al die liefde die wordt onderbroken door zo'n "gerechtvaardigde" moord. Dat raakt de grens van mijn begrip. Liefde is een politieke kracht tegen de vernietiging van de mens en het niet-menselijke. Dus sta ik stil bij ieder vernietigd leven dat geen aandacht krijgt, totdat ik gek word.'

In *Een klein detail* krabt Shibli aan het vernis van de gepolitoerde geschiedschrijving om vast te stellen dat de stem van het Bedoeïenenmeisje voorgoed verloren ging. Daarin schuilt het universele leed van onderdrukten die in een wereld zonder herinneringen moeten leven, omdat iedere mogelijkheid tot herdenken is gewist. Het enige wat overblijft is een tekst op de muur: 'Niet het kanon, maar de mens zal zegevieren.'

Vanuit journalistiek oogpunt bestaat er in het conflict nog een ander narratief. Dat is het verhaal van de driehonderdduizend Bedoeïenen zelf; de armsten van Israël die onder permanente dreiging van uitzetting en ontruiming leven. Een Bedoeïenenvriend vat hun gevoel over de Nirim-affaire in twee woorden samen: schuld en schaamte. Schuld omdat de Bedoeïenen niet zijn opgetreden tegen de moord. Schaamte omdat hij nog steeds niet vergolden is, maar ach, bloedwraak verjaart niet.

Binnen het Israëlisch-Palestijns conflict zijn honderdduizenden onbekende slachtoffers gevallen, maar literatuur heeft zijn eigen beeldende werkelijkheid. Door één dode te duiden geeft Shibli het leed en de stemmen van zoveel anderen een gezicht. ■

Adania Shibli wordt op zaterdag 4 november geïnterviewd door Toef Jaeger. Zie voor meer informatie crossingborder.nl

21 vragen aan...

Claire-Louise Bennett

De werkelijkheid bevragen

Voor Claire-Louise Bennett, winnaar van de Europese Literatuurprijs, is schrijven een inherent politieke daad. En het maakt haar niet uit dat mensen haar uitgekledde, fragmentarische proza soms vreemd vinden – voor haar is het helder genoeg. **Maria van Dordrecht**

De Europese Literatuurprijs 2023 is toegekend aan *Kassa 19*, pas het tweede boek van Claire-Louise Bennett, vertaald door Karina van Santen en Martine Vosmaer. Een roman die leest als een verslag van hoe een schrijver geboren wordt, en als een liefdesbrief aan al die andere romans. De naamloze hoofdpersoon werkt in een supermarkt, gaat studeren in Londen, weet niet wat ze aan moet met haar leven, drinkt te veel, leest en schrijft steeds meer. Dit alles gebeurt tegen een achtergrond van precariteit. Bennetts hoofdpersoon heeft gebrek aan geld, is bang om gek te worden, heeft weinig vrienden en durft soms haar kamer niet te verlaten. In het milieu waar ze vandaan komt wordt schrijven als een verdachte bezigheid gezien. ‘Wanneer ga je nou eens een echte baan zoeken?’ vraagt haar familie zich vooral af.

Claire-Louise Bennett groeide op in een kleine plaats in Zuid-Engeland. Ze vertrok naar Londen voor haar studies literatuur- en theaterwetenschap en emigreerde al gauw daarna naar Ierland, waar ze nog steeds woont. Net als de hoofdpersoon uit *Kassa 19* komt ze uit een milieu waarin studeren en schrijver worden geen voor de hand liggende keuzes zijn. Haar werk is meermalig, *stream of consciousness*-achtig, en gaat over personages die op een ongebruikelijke, intense manier het leven ervaren.

Als ik haar vraag met welk literair personage ze zich identificeert, zegt ze ‘de mond’ uit *Niet ik*, een kort toneelstuk van Samuel Beckett. *Niet ik* is een korte monoloog, uitgevoerd op een volledig donker podium, waarbij slechts de mond van de actrice verlicht is. Jachtig spreekt de actrice een fragmentarische tekst uit die voor de toeschouwer lastig te volgen is. Een vrouw kijkt terug op een traumatische ervaring in een veld, maar hapert steeds bij het vertellen erover. De

Claire-Louise Bennett

Patrice Normand / Opale / Lumen

‘De werkelijkheid waarin je leeft als je achttien bent is er vooral een waar je in gedwongen wordt’

toeschouwer krijgt slechts flarden toegeworpen. Het is niet verbazingwekkend dat Bennett dit personage noemt. Haar proza heeft ook dat uitgekledede, minimale, soms van de hak op de tak springend. Er is, net als bij de toneelstukken van Beckett, vooral een aanwezigheid, een stem die spreekt. De mond van de schrijver, dus. Bennett werkte jarenlang in het theater in Ierland, zowel praktisch als academisch. Maar ze heeft een hekel aan toneelstukken, en ervaart het spreken van acteurs als een heftige inbreuk. Toch zegt ze ‘ja’ als ik haar vraag of ze ooit zou overwegen om zelf een toneelstuk te schrijven.

Haar debuut *Poel* zou eerst een performance worden, maar gaandeweg besepte ze dat het ook een boek zou kunnen zijn. *Poel* is een wonderlijk boek, meer het tonen van een bewustzijn dan een verhaal. De naamloze hoofdpersoon woont op een afgelegen plek aan de kust van Ierland en wordt volledig in beslag genomen door het hier en nu van de fysieke wereld om haar heen. Het staat vol met zinnen als deze: ‘Een of andere zwarte jam middenin pap is erg lekker, erg frap-pant zelfs. En dan een paar amandelschilfers. Maar wees voorzichtig, wees heel voorzichtig met amandelschilfers; ze zijn absoluut niet geschikt voor sombere of bedeesde types en mogen niet rondgestrooid worden als confetti want amandelen hebben helemaal niets van confetti.’

Poel is in die zin een veel zintuiglijker boek dan *Kassa 19*, waar de hoofdpersoon soms volledig losgezongen lijkt van de tastbare dingen om haar heen. Het meeste plezier beleefde Bennett aan het schrijven van de magisch-realistische raamver telling over Tarquinius Superbus, een zeventiende-eeuwse edelman in een paleis in Venetië. ‘Ik genoot ervan om in die wereld te raken. Tarquinius Superbus is iemand die houdt van het goede leven, mooie dingen, lekker eten. Omdat ik daar geen realistisch verhaal van wilde maken, was ik heel vrij in het schrijven. Toen zat

Powder Her Face

Thomas Adès

Over het seksschandaal en de 'trial by media'
van Dirty Duchess Margaret Campbell

20 januari — 18 februari 2024

nederlandse
reisopera

ik ook midden in de lockdown in Ierland, dus ik leefde in het tegenovergestelde van al die weelde die ik daarin oproep. Het is een soort duister sprookje, als kind hield ik al erg van sprookjes. Toen ik ouder werd las ik ook graag de gothic verhalen van Edgar Allan Poe.'

Wat spreekt u zo aan in sprookjes?

'Ze raken aan de duistere kern van de menselijke natuur, ze vatten een soort essentie. Ik houd er ook van dat voorwerpen magische krachten hebben in sprookjes. De dingen zijn nooit zomaar functioneel, ze hebben altijd een verborgen macht. Dat maakt dat voorwerpen heel sterk aanwezig zijn, alsof ze een soort energie uitstralen. Ik heb een tijdje terug *The Bloody Chamber* van Angela Carter herlezen. Ik verwijs daar ook naar in mijn verhaal.'

Het verhaal over Tarquinius Superbus, dat geschreven wordt door de hoofdpersoon, eindigt heel abrupt. We lezen nooit hoe het afloopt, omdat het vriendje van de hoofdpersoon het verscheurt en ze er daarna nooit meer verder aan schrijft. Heeft u zelf het nog wel eens afgeschreven, buiten Kassa 19?

'Nee, nooit. Ik wist ook niet dat het zo'n lang stuk van *Kassa 19* zou worden. Ik heb het heel lang geleden geschreven, net als de hoofdpersoon, en ik ben nu bij het opnieuw opschrijven weer op hetzelfde punt gestopt als toen het verscheurd werd. Het was eigenlijk sowieso een interessante plek om te stoppen. Ik voelde geen behoefte om verder te schrijven.'

Heeft u enig idee hoe de zin luidt waar Tarquinius Superbus zo wanhopig naar op zoek is in zijn lege boeken?

'Als ik het wist, zou ik het tegen niemand zeggen! Maar het punt is juist dat die zin niet statisch is. Zodra je hem ziet, verdwijnt hij en verschijnt hij ergens anders, voor iemand anders. Betekenis is niet hetzelfde voor verschillende mensen, we zoeken ook andere dingen in boeken. Onze leeservaringen verschillen.'

De hoofdpersoon leest heel veel. Maakt dat haar leven rijker of houdt het haar juist weg van de werkelijkheid?

'Ik val een beetje over het woord werkelijkheid. De werkelijkheid waarin je leeft als je achtien bent is vooral een werkelijkheid waar je in gedwongen wordt. Dan bedoel ik een construct over hoe je moet leven, dat iedereen om je heen je opdringt. Die romans geven haar een afstand tot dat construct. Ze leeft niet in een droomwereld, maar ze kan de werkelijkheid kritisch beschouwen. Wat voor soort leven kan ik hebben in dit systeem? Is dat een leven dat ik wil? Vanwege haar *working class*-achtergrond heeft de werkelijkheid haar niet zo veel te bieden. In die boeken leest ze over andersoortige levens die je zou kunnen leiden, het gaat allemaal met grote woorden over liefde en waarheid en schoonheid en dat soort dingen, en dat zijn nu net de zaken waar zij zich mee bezighoudt op dat moment. Maar dat vindt ze allemaal niet terug in haar omgeving. Dus soms komt ze een beetje vast te zitten, ze voelt die discrepantie en het lukt haar

Mark Walsh

'Je wil schrijven of je wil het niet, er is geen magische truc'

niet om wat ze vindt in romans toe te passen op de werkelijkheid. Ik denk dat je nooit echt afgesloten kunt zijn van de werkelijkheid, maar je kunt haar wel bevragen.'

De verteller is bang om gek te worden en daarom wil ze geen werk lezen van 'gekke' vrouwen. Schuilt er iets besmettelijks of gevaarlijks in taal?

'Het heeft er meer mee te maken dat het belangrijk is om je eigen woorden voor dingen te vinden. De verteller weet dat de ervaringen die die vrouwelijke schrijvers beschrijven heel dicht bij haar eigen ervaringen liggen. Ze wil niet opgeslokt worden in de manier waarop zij die ervaringen beschrijven. Bij dingen als depressie of angsten ligt de taal heel dicht op de ervaring. Ze is gewoon voorzichtig en wil de uniciteit van haar ervaring bewaken. Ze probeert dicht bij die ervaring te blijven, in haar taalgebruik niet besmet te worden door al bestaande metaforen of clichés.'

Kassa 19 is zo anders geschreven dan Poel, waarin de hoofdpersoon volledig aanwezig is in het hier en nu. Wat maakte dat u zin had om in deze heel andere sfeer te schrijven?

'Ik ben ouder geworden, en ik heb nu voor het eerst het gevoel dat ik een verleden heb. Ik heb er nooit eerder over nagedacht, en ineens voelde het verleden als een afgescheiden deel van mij. Daardoor kon ik ineens nadenken over vroeger zonder er zo veel bij te voelen, met nieuwsgierigheid en afstand. Ik vroeg me bijvoorbeeld af hoe het komt dat ik in Ierland woon, en niet in het Verenigd Koninkrijk.'

Deze vraag vormt ook het begin van de podcast die Claire-Louise Bennett maakte voor het literatuurmuseum in Ierland, over drie schrijvers die haar inspireren: Tove Ditlevsen, Ann Quin

'Bij dingen als depressie of angsten ligt de taal heel dicht op de ervaring'

THUISKOMEN MET DE NIEUWE ROMAN VAN **MARJA PRUIS**

*‘Schrijven vanuit geluk, niet vanuit verlangen,
ik denk dat dat me te doen staat.’*

Nu verkrijgbaar in de boekhandel

en Annie Ernaux. In die podcast vertelt ze dat ze het Verenigd Koninkrijk verliet omdat de verwachtingen van mensen uit haar omgeving haar verstikten: 'Ik had geen zin om een baan en een huis en een echtgenoot te zoeken. Het interesseerde me niet, of ik was er niet geschikt voor. Maar ik zag geen alternatieven, geen uitweg, en toen dacht ik: ik moet hier weg, en ben ik naar Ierland gegaan. Het was heel bevrijdend voor me om hier te wonen. Mensen konden me niet plaatsen of letten überhaupt niet zo op me. In Ierland vond ik de ruimte en de steun om te schrijven.' Wat haar raakt aan het werk van Tove Ditlevsen, Ann Quin en Annie Ernaux is dat zij alle drie vrouwen zijn die schrijven over hoe het is om je maatschappelijke klasse te ontstijgen. Dat maakt hun werk ook politiek.

U komt uit een milieu waarin schrijver worden niet per se wordt aangemoedigd. Is schrijven politiek voor u?

'Het is inherent politiek voor mij. Ik heb niet het idee dat ik politieke standpunten moet uitdrukken in mijn werk, maar het feit dat ik schrijf is een politiek standpunt op zich. Daarmee zeg ik: ik ben de moeite waard om naar te luisteren. Dat is een politieke uiting. Ik voel de kracht daarvan heel sterk. Traditioneel gezien zou ik niet de moeite waard zijn om naar te luisteren, want vrouw en uit een bepaald milieu afkomstig, en ik kan me voorstellen dat er nog steeds mensen zijn die dat vinden. Daarom denk ik dat het zo belangrijk is om woorden heel precies te gebruiken. Dat zie ik ook terug in het werk van Ernaux, Quin en Ditlevsen, door wie ik zwaar ben beïnvloed. Hun werk verschilt nogal, maar wat ze gemeen hebben is dat ze heel bewust omgaan met de taal en hoe ze die inzetten. En dat komt door hun gedeelde overtuiging dat het belangrijk is om te spreken met je eigen stem, en de al bestaande taal gedeeltelijk af te wijzen. Een taal die is ontstaan in een patriarchale wereld en ook patriarchale waarden reflecteert. Ze zoeken nieuwe manieren om zich uit te drukken.'

Wat raakt u zo in het werk van deze schrijvers?

'Ik houd heel erg van de Kopenhagen-trilogie van Ditlevsen. Wat me zo raakte daarin was de discipline van de hoofdpersoon, het al heel vroeg op jezelf aangewezen zijn. Op een dag zegt haar moeder: "Dit is het laatste paar schoenen dat ik voor je koop." Je voelt de grootte van de angst die daarop volgt, hoe ga ik mezelf kunnen onderhouden?

Bij Annie Ernaux kan ik me erg herkennen in die maatschappelijke stijging die zij heeft doorlopen, van een laagopgeleid milieu naar de wereld van de letteren. Dat deelt je permanent in tweeën, en je bent in geen van die twee werelden meer echt thuis. In het literaire milieu voel je je een indringer, en in het dorp waar je vandaan komt doe je ook maar alsof je nog geïnteresseerd bent in waar ze daar over praten. Dat voelt dan ook weer als verraad. Ernaux schrijft daar heel, heel goed over. Ik denk aan één specifieke scène uit *De jaren* waarin ze terugkeert als student naar Rouen om de was te doen. Het is

'Belangrijk is dat je de gewoonte ontwikkelt om te lezen, alleen. Niet om het op Instagram te zetten'

niet dat alles is veranderd, zijzelf is veranderd. Iedereen heeft het over de nieuwe supermarkt en de kapper, en haar hoofd zit vol met sociologie en Virginia Woolf. Dan moet je toch meepraten. Je doet niet alsof je dommer bent dan je bent, maar je laat ook niet zien wat er werkelijk in je omgaat. Je houdt veel voor jezelf. Ik denk dat het daarom ook zo lang duurde voor ik iets wilde publiceren. Ik was er zo aan gewend geraakt om dingen voor mezelf te houden.'

Schrijft u voor een specifiek publiek, heeft u een bepaalde lezer in gedachten tijdens het schrijven?

'In het begin niet. Maar als ik het meeste geschreven heb en het boek echt in elkaar ga zetten, dan denk ik wel vaak aan de lezer. Hoe ga ik ze meenemen? Ik denk niet aan een specifiek soort lezer, gewoon, een persoon. Ik vind het ook leuk dat je niet kunt voorspellen wie je lezers gaan zijn. Ik zie mijn boeken als een soort landschap, en ik moet zorgen dat de lezer met me mee wil wandelen. Soms zeggen mensen dat mijn proza vreemd is, of moeilijk te volgen, maar het is helder genoeg voor mij. Het is een getrouwe weergave van wat zich afspeelt in mijn hoofd en als ik ga schrijven wil ik op die manier schrijven, anders is het zinloos.'

U zei ooit sterk beïnvloed te zijn door De Duitse ideologie van Engels en Marx.

'Dat boek sloeg de "werkelijkheid" aan stukken voor mij. Het idee dat het onvermijdelijk is dat je je hele leven op je werk moet doorbrengen. Dat boek toont de machtsstructuren die ten grondslag liggen aan dat

soort ideologieën, en laat zien dat ze niet meer zijn dan dat: ideologieën. Maar die zijn helemaal niet natuurlijk en onvermijdelijk. Er is geen goede reden om "mee te doen". Het maakte me heel boos en gefrustreerd.'

Wat leest u ter inspiratie?

'Schrijvers zeggen vaak dat ze niets lezen als ze aan het schrijven zijn, omdat ze niet beïnvloed willen worden, maar wanneer ik aan het schrijven ben of een idee heb voor een nieuw boek, ga ik juist meer lezen. Dan voelt het alsof ik meedoe aan zoiets groots en rijks, en dat gevoel motiveert me enorm. Schrijvers die me in vervoering brengen zijn Thomas Bernhard, Italo Calvino, Jean Rhys, Natalia Ginzburg, Anaïs Nin, Samuel Beckett. Een boek kan zo veel doen. Als ik een boek lees voel ik dat het belangrijk is om te schrijven en te lezen, en het is ongelooflijk dat ik daar deel van uitmaak.'

Is er een roman, geschreven door iemand anders, waarvan u zou willen dat u hem zelf geschreven had?

'Nee, zo denk ik er niet over na. Dan zou het niet bestaan als boek voor mij om te ontdekken, dan zou ik beroofd worden van die leeservaring!'

Als u een schrijver zou kunnen zijn waar en wanneer dan ook, waar en wanneer zou dat dan zijn?

'Parijs in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Dat klinkt heel wild. Veel rondzingerde energie, een honger naar nieuwe vormen van expressie. Dat zou een heel stimulerende omgeving zijn.'

Welk gedicht zou u sturen naar iemand die u graag mag?

'Dat zou ik niet doen, dat zou *awkward* zijn.'

Wat is een boek dat iedereen gelezen moet hebben voor de achttiende verjaardag?

'Een boek dat ze leuk vinden. Wat belangrijk is, is dat je de gewoonte ontwikkelt om te lezen, alleen. Dus niet om het op Instagram te zetten, lezen is iets privés en bijzonders. Als je nooit een boek leest in je eentje, mis je echt iets.'

Wat is het beste schrijfadvis dat u ooit kreeg?

'Als iets in de manier waarop je schrijft wordt beschouwd als verkeerd of gebrekkig, doe dat dan juist méér, zodat het interessant wordt.'

En het slechtste?

'Te veel om op te noemen. Ik denk sowieso dat het niet goed is om te luisteren naar advies. Ik snap niet helemaal waarom iemand advies nodig zou hebben. Ik bedoel, je wil schrijven of je wil het niet, er is geen magische truc.'

Annie Ernaux of Edouard Louis?

'Annie Ernaux.'

Ingeborg Bachmann of Tove Ditlevsen?

'Ingeborg Bachmann.'

Thomas Bernhard of Samuel Beckett?

'Ik kan niet één van hen afwijzen! Dat voelt als kiezen tussen je kinderen.'

Sylvia Plath of Anne Sexton?

'Marguerite Duras.' ■

Claire-Louise Bennett en haar vertalers Martine Vosmaer en Karina van Santen ontvangen de Europese Literatuurprijs op zaterdag 4 november, 16.30-17.30 uur, in Theater aan het Spui in Den Haag

Pilar Quintana
laat ons zelf de
afgrond voelen

Literatuur Pilar Quintana

Kunnen we ontsnappen aan onze jeugd?

De winnaar van de Spaanstalige literatuurprijs Premio Alfaguara beschrijft een beklemmend thuisleven vol dreigingen. In haar roman *De afgronden* daalt Pilar Quintana af in de diepe eenzaamheid van het kind. Ilse Josepha Lazaroms

Het heeft iets droevigs, een pratende pop die de gedachten van een kind verbeeldt, maar het werkt

niets; zwiwend lopen ze naar huis. Ze is onzichtbaar, terwijl zij haar ouders juist zo aandachtig observeert. 'De stilte vlakke hem uit', denkt ze over haar vader. Hij heeft 'de glimlach van een wees, maar diep vanbinnen (...) huisde in die zee van stilte, zo wist ik, een monster.' Op een ochtend kijkt ze naar haar moeder, die 'bleek en verma-gerd' aan de keukentafel zit, 'haar borst en ogen ingevallen. Ik zag haar echt.' Ze vraagt: 'Mama, wil jij wel leven?', maar haar moeder zegt: 'Vraag niet van die domme dingen.'

Claudia zit gevangen in een eenzaamheid die veel te groot is voor een kind. Als ze op een dag van haar tante een pop krijgt, knap, met blauwe ogen en weelderige krullen, heel anders dan

de slimme, onopvallende Claudia, laat ze Paulina, zoals ze haar noemt, alles doen en zeggen wat ze zelf niet kan. Het heeft iets lugubers, en iets droevigs, een pratende pop die de gedachten van een kind verbeeldt. Maar het werkt. Quintana treedt hiermee de belevingswereld van het kind binnen, creëert een spanningsboog. Want Paulina zit op de lege stoel aan de eettafel, Paulina slaapt met Claudia in bed, ziet alles. Paulina begint te praten. De pop, zegt Claudia, zei 'dat een moeder nooit haar kinderen in de steek zou laten, zeker niet als ze nog klein zijn'.

De vertelstem in *De afgronden* is overtuigend 'kinds', de spanning aanhoudend en onderhuids, waardoor je ademloos doorleest, alsof je zelf ook de afgrond voelt die Claudia's jeugd bedreigt. De roman

roept wezenlijke vragen op, want wat deel je, als ouder, met je kind? Aan welke trauma's geef je taal, welke laat je onuitgesproken? Waar ligt de grens tussen veilige en onveilige hechting? En kunnen we wel ontsnappen aan onze jeugd? Het huis vol met planten waarin Claudia opgroeide, het 'woud vol leugens', blijkt vruchtbare grond voor de fantasie. Niet voor niets vervult het verhaal van Bambi, die al vroeg zijn moeder verliest, haar van 'een peilloos verdriet dat heel oud aan-

voelde'. Claudia's eigen verdwijning in haar onwerkelijke binnenwereld is pure noodzaak, maar ze overleeft. Zoals misschien ieders jeugd een afgrond is die je moet zien te overleven, en die je, met een beetje geluk, later kunt opvullen met je verbeelding. ■

Er stonden zoveel planten in het appartement dat we het de jungle noemden', zegt de verteller, Claudia, die met de blik van een kind terugkijkt op haar jeugd in Cali, een stad in het zuidwesten van Colombia. Ze staat boven aan de open trap in het futuristische huis met de zwarte stalen buizen en de witgranieten vloer en kijkt uit over het veelkleurige, levende spektakel beneden haar. 'Soms als ik door het huis liep leek het alsof de planten hun bladeren als vingers naar me uitstrekten en de grootste, in het bos achter de driezitsbank, het leuk vonden om naar de mensen die er plaatsnamen toe te buigen en ze met een lichte aanraking te laten schrikken.'

Het is de eerste, beklemmende 'afgrond' in Pilar Quintana's roman *De afgronden*. Het boek, dat werd bekroond met de Premio Alfaguara, een van de belangrijkste prijzen in de Spaanstalige wereld, zit vol met enge trappen, steile rotswanden, slingerende bergpaden en dreigende, duistere dieptes. Het landschap van Claudia's jeugd, dat Quintana op overtuigende en beangstigende wijze tot leven wekt, weerspiegelt nog iets veel angstaanjagenders. De dieptes verschuilen zich namelijk niet alleen in de natuur, maar ook in de mensen van wie Claudia houdt. Letterlijke én psychologische afgronden omringen haar, en het kind voelt zich nergens veilig.

Claudia's moeder, naar wie ze is vernoemd – je vraagt je af of Claudia meer heeft geërfd dan alleen haar naam – is een complexe, depressieve vrouw, die vaak in bed ligt of in haar pyjama door het huis dwaalt. Ze leest glossy's over het leven van beroemde vrouwen met een zelfdestructieve kant; vrouwen als Karen Carpenter, die uitgemergeld van de anorexia in haar kledingkast werd aangetroffen, haar dode lijf in pyjama gehuld.

Of de actrice Natalie Wood, die niet ver van haar dure jacht in zee werd gevonden, drijvend met haar gezicht naar beneden, in een pyjama en een rode jas, met 'haren die uitwaaierden in het water als de tentakels van een kwal'.

'Ongeluk m'n reet', zegt Claudia's moeder, wanneer ze leest wat de journalisten over haar dood zeggen. 'Ze is zelf gesprongen.'

Haar hele jeugd balanceert Claudia's moeder op het randje van de afgrond – zal ze verdwijnen, zoals die ene nacht in het vakantiehuis aan de Colombiaanse kust, wanneer Claudia haar moeder buiten in de mist ziet staan, 'een menselijke gestalte in een witte jurk', aan de rand van het ravijn, 'op blote voeten, net als Natalie Wood'? Zal ze toe-

geven aan de duisternis die als een magneet aan haar ledematen trekt, de 'bodemloze diepte die door niets kon worden opgevuld'? Ook Claudia's vader is onveilig terrein: hij lijkt al te zijn verdwenen in een stugge, aanhoudende stilte. We kijken mee over Claudia's schouder naar de familieportretten in de studeerkamer, foto's van de koffieplantage waar haar vader opgroeide; zijn moeder stierf tijdens zijn geboorte. We zien hoe Claudia de losse anekdotes over haar familie wil duiden, maar haar vader laat niets los.

Het kind probeert contact te maken met haar ouders, en het is schrijnend om te zien hoe dit telkens mislukt. Tijdens een uitje naar de dierentuin houdt Claudia bewust haar mond, in de hoop dat haar vader haar zal aanspreken. Maar hij zegt

PILAR QUINTANA
De afgronden
Vertaald door
Brigitte Coopmans.
Meridiaan Uitgevers,
224 blz.

Pilar Quintana wordt op zaterdag 4 november, 14.00-15.00 uur, geïnterviewd in Theater aan het Spui. Zie voor meer informatie crossingborder.nl

Muziek Sef

Fernandes bij de oesters

Sef is clipmaker, ontwerper en vooral rapper. Hij veranderde eigenhandig het lidwoord voor 'leven', zingt over leven en dood, en zwaait nooit met een vlag. **Leon Verdonschot**

Wieopsocialemedia een foto post van óf een moment van luxe ontspanning, of juist het tegenovergestelde daarvan, zet daaronder, in het

tweede geval bij wijze van ironie: De Leven.

Hoofdverantwoordelijke voor het verdrijven van het ene lidwoord (het) en het in het zadel helpen van het andere (de): rapper Sef. Het inmiddels meer dan tien miljoen keer gestreamde *De leven* was in 2011 het openingsnummer van zijn gelijknamige debuutalbum. Het was zijn eerste solosingel, zijn eerste solohit, en titelnummer van filmhit *Rabat*. Hij heeft geregeld uitgelegd waarom hij 'de' prefereerde boven 'het': Sef vond 'de' dichterbij klinken, als iets wat nog bezig is.

De Marokkaans-Nederlandse rapper, geboren in Amstelveen als Yousef Gnaoui, had als rapper al een leven voor *De leven*. Samen met producer The Flexican en rappers Fit en Murth vormde hij in 2004 Flinke Namen, dat enkele hits scoorde, waaronder *Als zij langsluip*, nog steeds verantwoordelijk voor een van de meest droogkomische videoclipbeschrijvingen op Wikipedia: 'In de clip zien we de drie rappers in drie verschillende situaties. In de eerste scène loopt Sef door het park, en ziet hij een mooie meid. Hij is daardoor verward. In de tweede scène loopt Fit over straat, en ook hij ziet een mooie meid. In de derde scène staat Murth in een schoenenzaak, en ook hem overkomt hetzelfde.'

In *De leven* zong Sef: *'Als het morgen over is/ En er helemaal niks meer over is/ Dan kan ik zeggen dat ik heb geleefd/ En dat ik meer ben vergeten dan je weet, snap je?'*

In het tweede nummer op het album kwam een onverwachte gast langs: de in 2011 nog vergeten zanger Hans de Booij, inmiddels na een biografie, veel privé-ellende en de prachtige

comeback-single *Nooit meer van God los* weer terug in de belangstelling, maar Sef was ook met deze samenwerking zijn tijd ver vooruit. In *Renaissance Man* slecht hij de kloof tussen hoge en lage cultuur, of eigenlijk: verklaart hij de liefde aan de combinatie van beide. *'En ik, ik lees Mulisch in de videotheek/ Dipset dans le Louvre/ Fernandes bij de oesters/ Ik vind winnen voor losers.'*

Negen jaar en enkele albums na zijn solo-debuut verraste Sef opnieuw. *El Salvador* klonk anders, heel anders. Muzikaal is het album zonnig, met bossa nova-gitaren, begeleid door een tienkoppig orkest. Tekstueel is het aanmerkelijk bewolker. Sef zet de toon meteen in het openingsnummer *Niks missen*: *'Vroeger was ik nooit bang voor de dood. Nu ben ik als de dood voor de dood.'* In interviews vertelt de inmiddels mid-dertiger en vader over de inspiratie voor het album. Tegen *3voor12*: 'Het idee dat ik steeds ouder word, dat mensen doodgaan, dat vrienden uit elkaar groeien en je mensen kwijtraakt... de lente is wel voorbij. Maar is dit dan het einde van de zomer, of het begin van de herfst?'

In *Jus* zingt hij: *'En ik rap nog steeds beter dan je favoriete rapper/ Misschien alleen niet sneller, maar sowieso vetter/ Gekke dingen zeggen, en echte dingen hebben/ Ben te oud om nog te fronten en te jong om al te stressen.'*

Zijn muzikaal rijkste album schreeuwde om een live-vertolking samen met al die muzikanten, maar helaas: het verscheen in coronatijd. Toch kreeg Sef de kans die live-ervaring waar te maken, toen hij voor 24 uur de sleutel kreeg van Paradiso, om in de zaal te doen wat hij wilde. Hij speelde *El Salvador* integraal met een tienkoppig orkest. Voor een lege zaal, maar niet zonder publiek: dat keek thuis mee via een livestream. Vorig jaar, toen corona en alle ermee samenhangende restricties waren verdwenen, deed hij het alsnog voor volle zalen, onder meer het Bostheater in Amsterdam.

CrossingBorder

Sef - 'Ik vind winnen voor losers'

‘Er is maar één goed systeem, en dat is een geluidssysteem’

SEF & het El Salvador Ensemble
treden op vrijdagavond
3 november op. Zie voor meer
informatie crossingborder.nl

Dit jaar verscheen de opvolger *Ik zou voor veel kunnen sterven maar niet voor een vlag*. De blik is opnieuw veranderd. Van binnen naar buiten. Sefs nieuwe album gaat minder over hemzelf, maar vooral over onze wereld en specifiek: ons land.

Het sleutelnummer is *Land dat niet bestaat*, met als refrein: *‘Als het mij hier niet bevalt/ Ga ik naar mijn eigen land/ En als het mij hier niet bevalt/ Zwaai ik met mijn eigen vlag.’*

In het eerste couplet trekt hij *I am a Patriot*, geschreven door Little Steven en gecoverd door onder meer Jackson Browne en Eddie Vedder, de 21ste eeuw in. In 1984 zong Little Steven in de Verenigde Staten van Reagan: *‘And I ain’t no communist/ And I ain’t no capitalist/ And I ain’t no socialist/ And I ain’t no imperialist/ And I ain’t no Democrat/ And I ain’t no Republican/ I only know one party/ And it is freedom.’*

In 2023 zingt Sef in het Nederland van Rutte: *‘Er is maar één goed systeem, en dat is een geluidssysteem/ Geen groot fan van autoriteit, en misschien is dat mijn probleem/ Maar goed, ze zeggen dat het land dat van jou is, niet het land is waar je trots op bent/ Maar het grondgebied waarvoor je je schaamt als iemand erover praat en iets fucked ups zegt.’*

In *Het Parool* zei hij bij het verschijnen van het album: ‘De titel van mijn nieuwe album is nogal een mondvul. Wat hij betekent? Nou, precies dat. Het gaat over groepen, over nationaliteiten, over gebieden die alleen maar bestaan als andere mensen er niet bij horen. Over dat ik het moeilijk vind te zwaaien met een vlag die ook staat voor dingen waar ik het niet mee eens ben. Er is geen vlag waar ik me comfortabel bij voel. Misschien komt dat ook wel doordat ik ben opgegroeid tussen twee culturen. Ik bekijk dingen van een afstandje.’

En hij schrijft ze vervolgens op met een twist. Zoals in *Als een boom valt*: *‘Als een boom valt in het bos en niemand hoort het/ Maakt-ie dan wel geluid?/ Als je doodvalt op de grond en niemand post het/ Heb je dan maar één lijk?’* ■

Crossing Border

Alara Adilow

COLUMN

Een donkere macht

Alara Adilow

Alara Adilow draagt voor op donderdagavond 2 november in Theater De Regentes & Nest. Zie voor meer informatie crossingborder.nl

Een maand geleden was ik bij De Slegte in de Wapper in Antwerpen en kwam daar een cis vrouw tegen die ik eerder had ontmoet op een *spoken word*-avond. Zij is danser en spoken word-artiest en werkte lange tijd als maatschappelijk werker. Ze is zoals ik van Somalische afkomst en ze vroeg me of ik tijd had om wat te drinken, dus gingen we op een terras op het theaterplein zitten.

Zij vertelde mij dat ze gestopt was met drinken en dat ze de laatste tijd meer en meer de islam had omarmd. Algauw kwamen we uit op het onderwerp transgender. Ze zei dat ze niet kon geloven dat er echt transvrouwen bestaan. Zij vond dat het transgender-zijn vooral te maken heeft met een opgelopen trauma, dat bijna alle transpersonen een bepaald leven hebben gehad waardoor ze transgender zijn geworden.

Vervolgens zei ze dat ze het niet mogelijk achtte dat jongeren kunnen kiezen welk gender ze zich voelen, dat er überhaupt een keuze in gender is. Ze geloofde dat instituties en organisaties zoals media en scholen jongeren indoctrineren om queer te zijn. Ik ben het uiteraard niet met deze vrouw eens, maar zij is niet de enige die dit soort stellingen verkondigt. Er is een influencer die stelt dat queerness veroorzaakt wordt door de meststoffen die in de agricultuur gebruikt worden.

Een deel van de transfobes gelooft niet dat transgenders echt bestaan, ze geloven ook niet dat de keuze van transitie een autonome en authentieke keuze van de transgender is. Ze zeggen dat genderdysforie veroorzaakt wordt door externe factoren die personen tegen hun wil dwingen om transgender te zijn. Of, zoals de vrouw die ik sprak, ze geloven niet dat genderdysforie geen keuze is, net zo min als het een keuze is welk gender je je voelt of bent. Ze

Best ongemakkelijk om te horen dat ik door een overheid geproduceerd ben

zien transgenders als gevangenen van een macht buiten hen om, vaak een donkere macht.

Deze groep sluit erg aan bij mensen zoals mijn moeder, die mijn genderdysforie wijten aan de verleiding en de leugens van de duivel. Er doen veel theorieën de ronde over illuminatie in de muziekindustrie. Er wordt gezegd dat zwarte magie gebruikt wordt om zwarte mannen te vervrouwelijken, waardoor de wereld aan verhomolijking ten onder gaat. Deze zwarte magiërs werken dus voor de duivel. Voor mijn moeder is de macht die personen dwingt om transgender te worden vooral bovennatuurlijk.

De Somalische vrouw had vooral seculiere machten in gedachten, in tegenstelling tot de bovennatuurlijke machten van mijn moeder. Ze had het niet over een duivel, maar stelde dat overheden en multinationals transgenders produceren uit winstbejag, omdat transgenders schijnbaar betere consumenten zijn. Of om een populatie te creëren die onderdanig is, zodat overheden oorlog kunnen voeren en de baas kunnen blijven.

Het was best ongemakkelijk om te horen dat ik door een overheid of een multinational geproduceerd ben, of dat mijn genderdysforie is ontstaan uit een trauma. Ik vroeg me tijdens het gesprek af of ze wist dat ik een transvrouw was. Dat moest bijna wel, want het is naar mijn idee wel aan mij te zien.

Ik denk dat ideeën als die van haar zullen veranderen als men zich meer in transgenders verdiept, met hen in gesprek gaat. Als men naar bijeenkomsten gaat waar transgenders uit de hele wereld over hun ervaringen spreken. Er zijn zoveel verschillende narratieven over transitie en zoveel verschillende manieren waarop mensen met hun gender omgaan.

Programma

1 NOVEMBER

Opening event:

Fifth Wave, een avond met onafhankelijke Russische literatuur

Annaleen Louwes

Maxim Osipov

Fifth Wave is een tijdschrift dat opgericht is door uitgeverij Van Oorschot en de gevluchte Russische schrijver Maxim Osipov. Het is een platform voor onafhankelijke Russische literatuur. Op het festival is er een ontmoeting met schrijvers die hebben bijgedragen aan dit magazine voor het vrije en onafhankelijke Russische woord.

Maxim Osipov is schrijver en cardioloog. Van zijn hand verschenen meerdere bundels met verhalen die zowel in eigen land als daarbuiten veel aandacht kregen. Hij is hoofdredacteur van *Fifth Wave*.

Irina Mashinski studeerde aan de Universiteit van Moskou, waar ze ook haar PhD behaalde. Daarna emigreerde ze naar de VS. Ze schreef *The Naked World* (2022), *Giornata* (2022) en elf poëzie- en essaybundels in het Russisch.

Andrey Kordochkin is sinds 2002 priester in de orthodoxe kerk en behaalde een PhD aan de Universiteit van Durham. Toen Rusland Oekraïne binnenviel, riep hij in een open brief op een einde te maken aan de oorlog. Deze werd ondertekend door 293 priesters.

Otto Boele doceert Russische literatuur en film aan de Universiteit van Leiden en is presentator van de podcast *Schandaal en controversie in de Russische literatuur*.

Vasily Antipov schreef in 2014 samen met zijn broer zijn eerste boek over de wiskundige aspecten van muziektheorie. In januari 2022 werd hij aan de Belarussische grens gearresteerd en gedetineerd. Vervolgens werd hij overgebracht naar een

psychiatrische kliniek waar hij gedwongen werd een 'behandeling' te ondergaan. Hij legde zijn ervaringen vast in de novelle *In Captivity*, die verscheen in *Fifth Wave*.

2 NOVEMBER

Avondprogramma

You'll Have to Scream LOUDER

Literatuur

Falun Ellie Koos (1992) is schrijver en filmmaker. In 2022 won Falun de Joost Zwagerman Essayprijs met het essay getiteld *Bruiklener*. De jury vond dit essay ontroerend, aangrijpend, grappig en ernstig, en bovenal erg goed geschreven. Op dit moment werkt Falun aan hun debuutroman.

Dominique De Groen (1991) is beeldend kunstenaar en schrijver. In haar poëzie en proza put ze uit haar eigen ervaring (onder andere als werknemer in een kledingzaak) en kijkt ze met een scherpe en kritische blik naar hoe de wereld draait en welke evenwichten daarbij horen. Met name (jonge) vrouwen die zich in een mannen- en mediamaatschappij bewegen, zijn vaak haar onderwerp.

Thom Wijenberg (1996) is een schrijver en dichter die bekendstaat om zijn gebruik van camp om queerness en queer ervaringen in een heteronormatieve wereld te onderzoeken. Met een onderscheidende schrijfstijl en een scherp oog voor maatschappelijke dynamieken creëert hij werk dat zowel prikkelend als diepgaand is.

Sunni Lamin Barrow (1998) is een spoken word-artiest die zijn achtergrond, meervoudige identiteiten en levenservaringen verweeft in zijn poëzie. In zijn huidige werk onderzoekt hij wat het betekent om queer en Afrikaans te zijn en wat het inhoudt om te verhuizen van het geboorteland naar een vreemde plek die mogelijk ooit thuis genoemd kan worden.

Safae el Shayeb (1994) is geboren in Tanger, Marokko. Ze groeide op in Amsterdam, waar ze filosofie en Arabische taal en cultuur studeerde. Na *De dobbelaar van Caïro* is *De erfenis* haar tweede verhaal in *De Gids*. Ze schrijft momenteel aan haar debuutroman.

Moze Naél verraste in het najaar van 2022 met de voorstelling *Zielsrust*, een samenwerking met muzikale artiest Winterdagen. Hij manoeuvreert langs spoken word, poëzie en muziek met woorden die diep door huidlagen snijden, zinnen die emoties doorklieven en melodieën die je meevoeren naar plekken waar je nooit bent geweest.

Alara Adilow (1988) is een Nederlandse dichter van Somalische afkomst. Haar bundel *Mythen en stoplichten* (2022) was een van de opvallendste debuten van de afgelopen jaren. Een onverschrokken debuut, zei de jury die haar dichtbundel over haar transformatie van man naar vrouw bekroonde met de Herman de Coninckprijs 2023, de belangrijkste Vlaamse onderscheiding

Wie is wie?

voor Nederlandstalige poëzie. De bundel is ook bekroond met de C. Buddingh'-prijs 2023.

Sjaan Flikweert is al ruim twaalf jaar interdisciplinair podiumkunstenaar. Ze maakt spoken word, muziek, dans, theater en film. Werk van haar is opgenomen in de bloemlezing *HARD OP* en in *Tirade*.

Chelsy Valentina (2008) is een jaar lang de eerste Jonge Stadsdichter van Den Haag. Haar winnende gedicht *Een reis door de stad waar mijn leven compleet voelt: Den Haag* gaf tijdens de finale de doorslag.

Yusra Benfquih is een van de belangrijke stemmen op de Vlaamse podia. Met een oog voor onderzoek en rake verhalen kerft zij haar plek in de woordkunst. In 2021 werd ze geselecteerd voor het Slow Writing Lab en in 2022 voor Vers van het Mes, het poëzieprogramma van Perdu en deBuren, alsmede voor Eenzame Avonturen, het traject voor literaire non-fictie van deBuren en *De Gids*.

Maite Vanthournout (1998) studeerde taal- en letterkunde aan de Universiteit Gent. In korte verhalen en essays ontleedt ze de veelzijdigheid van plaatsen en mensen. Ze is bij literair tijdschrift *Kluger Hans* werkzaam als prozaredacteur en neemt deel aan het collectief JEANNE. Or the Western Touch: Am I Evil?.

Muziek

Vudu Cru: Joost Hoekaf & Dean Bowen. De duo-groep kwam voort uit een vriendschap waarin de passie voor poëzie en hiphop de bouwstenen vormen. De gebundelde krachten in Vudu Cru resulteren in een hiphopalbum met innovatieve producties en gelaagde teksten met thema's over identiteit, reflectie en cultuur.

Special events

Carmen Deloës

Audiocollectief SCHIK

De leden van AudioCollectiefSCHIK komen vertellen over hun nieuwe podcastreeks *De erfenis*. Lin An Phoa (moderator) gaat met het collectief in gesprek over de worsteling van mensen die met de gevolgen van nalatenschap kampen en hoe de makers Mirke Kist, Siona Houthuys en Nele Eeckhout hiermee omgaan. De lancering van de podcast is op 11 november.

Wie is wie?

ART HARDER is een literair podium waar het woord samenkomt met andere kunstdisciplines, om zo maatschappelijke thema's bespreekbaar te maken. Deelnemer **Joshua Snijders** schroomt niet om de realiteit in de ogen te kijken. Zijn debuut-dichtbundel *Tranen van een Caribiër* verkent de verbintenis tussen Nederland en Sint-Maarten.

Bahghi maakt als zangeres, songwriter en producent verhalen die je achterlaten met een glimlach. Ze komt uit een Eritrese familie en groeide op in Amsterdam. Recent bracht ze het debuutalbum *All One* uit.

Benzokarim (1996) is een spoken word-artiest en dichter. Zijn voordrachten zijn muzikaal, ritmisch en doorleefd. In zijn dichtbundel *El Ghorba* staan gesprekken met zijn vader en het herdenken van zijn moeder centraal.

Xillan is een Surinaams-Nederlandse singer-songwriter en artiest. Hij laat zich onder de noemer alternatieve R&B niet beperken; hij omarmt zijn eclectische invloeden met passie en overtuiging. De muziek wordt gekarakteriseerd door dualiteit en een unieke, poëtische kijk op de wereld. In 2022 kwam zijn debuut-EP *Crowning Gods* uit.

3 NOVEMBER

Muziek

Sef & het El Salvador Ensemble. In zijn nieuwe album *Ik zou voor veel kunnen sterven maar niet voor een vlag* deelt Sef zijn visie op een betere samenleving. De Nederlandse rapper is niet bang om moeilijke kwesties aan de kaak te stellen en biedt hoop op een betere toekomst.

Youth Lagoon is het pseudoniem van de Amerikaanse singer-songwriter Trevor Powers, die terug is met zijn nieuwe album *Heaven Is a Junkyard*. Een portret van een door God gekweld West-Amerika vol liefde, drugs, vertelkunst en wonderen.

XILLAN

Leyla McCalla maakt muziek met rijke, gelaagde melodieën en opzweepende Afro-Caribische ritmes die de ziel van het Haïtiaanse volk etaleren. Op haar nieuwe album *Breaking the Thermometer* combineert ze originele composities en traditionele Haïtiaanse muziek met historische uitzendingen en hedendaagse interviews.

Jim White, muzikant en schrijver uit Californië, staat bekend als de King of Country Noir vanwege zijn duistere en toch dromerige Americana-sound. Zijn debuutalbum *Wrong-Eyed Jesus* werd direct een klassieker.

Dave Okumu & The 7 Generations vindt inspiratie in drukke ruimtes waar de lucht gonst van de energie en geluiden van zijn creatieve partners. Op zijn nieuwe album *I Came From Love* verkent hij de zwarte ervaring, afkomst, nalatenschap van de slavernij en het leven in een onrechtvaardige samenleving.

Nicolas Rombouts is een Belgische componist, autodidacte contrabassist en een van de oprichters van de Belgische band Dez Mona. Op *Crossing Border* verschijnt hij samen met auteur **Max Porter**, die een ingekorte versie van zijn nieuwste roman *Shy* zal voordragen.

Literatuur In gesprek met...

Wilfried de Jong maakte zijn literaire debuut in 2000 met de verhalenbundel *Aal*. Sindsdien blijft zijn literatuur verrassen, vermaken en provoceren. In zijn nieuwe bundel *Schwung* vertelt hij tien verhalen die met elkaar zijn verbonden door de thema's muziek en geluid.

Pankaj Mishra schreef meerdere bekroonde boeken over hedendaags India. In zijn nieuwe roman *Heenkomen*, over Arun, een jongen die ervan droomt om aan zijn familie, het dorpsleven en zijn kaste te ontsnappen, keert hij terug naar de thema's klasse en economische ongelijkheid.

Max Porter is een bekroonde Britse auteur die dit jaar een bestseller publiceerde met zijn vierde roman, *Shy*, waarin hij een aantal vreemde uren uit het leven van een probleempuber beschrijft. Porter zal op het podium vergezeld worden door de Belgische componist, muzikant en contrabaslegende **Nicolas Rombouts**.

Jim White is een muzikant en schrijver uit Californië. Zijn debuutroman *Incidental Contact* is een liefdesbrief aan de fans van zijn oeuvre – de buitenstaanders, de verloren zielen, iedereen die, zoals White in zijn nummer *Static on the Radio* zingt, 'minder geeft om wat er in de regels staat, en meer om wat ertussen staat'.

Richard Milward schreef in 2007 met *Apples* een nietsontziend portret van de wreedheid van adolescentie. Na acht jaar stilte is hij terug met een nieuwe roman: *Man-Eating Typewriter*. Een gedurfde en subversieve roman-in-een-roman die zich afspeelt in het Londen van de jaren zestig.

Paulina Flores & Ginevra Lamberti zijn internationaal bekroonde auteurs uit Chili en Italië

Wilfried de Jong

die familie en identiteit onder de loep nemen in hun nieuwe romans met een gedeeld multigenerationeel thema. Flores debuteerde met de grimmige roman *Deception Island*, die zich afspeelt in Patagonië. Lamberti, een van de beste jonge schrijvers van Italië, beschrijft in *Iedereen slaapt in de vallei* de levens van drie generaties Italiaanse vrouwen.

Tommy Wieringa is een Nederlandse auteur wiens internationale carrière in 2005 begon met de coming-of-age-roman *Joe Speedboot*. Zijn nieuwe roman *Nirwana* vertelt de levensverhalen van de gevierde artiest Hugo Adema en zijn grootvader Willem Adema, een mysterieuze man wiens rol in de Tweede Wereldoorlog veel vragen oproept.

Broeïnest

Leerlingen van Haagse scholen luisteren naar werk van twee Crossing Border-artiesten. Ze onderzoeken het effect van muziek, dynamiek en ritme op een tekst en denken na over wat muziek voor hen persoonlijk betekent. Docenten begeleiden hen bij het schrijven van hun eigen poëzie of spoken-word-stukken geïnspireerd op het werk van de artiesten. Op vrijdagavond presenteren de leerlingen samen met de artiesten hun werk live op het podium.

4 NOVEMBER

Kid's programme

Lucie Félix uit Frankrijk is meermalig bekroond voor haar eigenzinnige, kleurrijke boeken die jonge lezers aanmoedigen tot interactie. Haar boeken, waaronder *Ik speel met vormen* en *Apples and Robins*, zijn verhalende, poëtische, experimentele belevenissen ontwikkeld om bredere artistieke vaardigheden te bevorderen.

Iven Cudogham is een Nederlandse kinderboekenauteur, acteur, tv-presentator en leraar. Op zijn prentenboeken over de intelligente spin Anansi is een tv-serie gebaseerd en de verfilming zal naar verwachting in 2024 verschijnen. Dit jaar heeft hij zijn eerste boek voor volwassenen uitgebracht, *Papa!*, over het opvoeden van zeven kinderen.

Catharina Valckx creëert gevatte, charman- te verhalen met betoverende pastelkleuren die de vreemde logica van kinderen perfect weten te vatten. Geboren in Nederland en opgegroeid in Frankrijk schrijft ze in beide talen. Haar verhalen bevatten het avontuur, de nieuwsgierigheid en het onconventionele geluk dat kinderen beleven.

Lawrence Schimel & Alba Marina Rivera bundelen hun krachten als auteur en illustrator van *Let's Go See Papá!*, een kinderboek waarin migratie wordt bekeken vanuit het perspectief van een jong Latijns-Amerikaans meisje dat haar geliefde papa mist.

Kitty Crowther is een bekroonde Belgische kinderboekenschrijfster en -illustrator die zich laat inspireren door mythologie en sprookjes om meeslepende, atmosferische verhalen te creëren. Ze debuteerde in 1994 met *Mijn koninkrijk* en schreef daarna onder andere *In het pikkedonker* en *Kleine Dood en het meisje*.

Guridi is een Spaanse auteur, illustrator, artiest en ontwerper die meer dan 85 boeken uitbracht. Zijn ingenieuze tekeningen betoveren kinderen van alle leeftijden. In het prentenboek *De dag dat ik een vogel werd*, geschreven door Ingrid Chabbert, over een jongen die zich als vogel verkleedt, gebruikt hij simpele, voornamelijk zwart-witte lijntekeningen waarmee hij de emotionele lading van het verhaal prachtig weet te vatten.

Mariachiara Di Giorgio verbeeldt in haar illustraties het plezier en avontuur van de kindertijd. Ze werkt samen met een aantal grote namen uit de kinderliteratuur. *Kermis in de nacht*, dat ze in 2021 uitbracht met Gideon Sterer, gaat over bosdierjes die 's nachts een kermis bezoeken.

Nicoby is een Franse artiest en illustrator van kinderboeken. Hij nam het pseudoniem Korkydu aan voor de strips *La voix* en *Pattes de velours*, waarvoor hij samenwerkte met Pascal Bertho. Sindsdien bracht hij een grote verscheidenheid aan graphic novels uit, waarvan hij sommige zelf schreef.

Flávia Bomfim is een Braziliaanse artiest en illustrator. In haar boek *The Sailor's Goodbye* gebruikt ze gemengde technieken om het verhaal van João Cândido te vertellen. Cândido was een van de leiders in de opstand tegen de mishandeling van zwarte matrozen door witte marineofficieren in het begin van de twintigste eeuw.

4 NOVEMBER

Dagprogramma Literatuur

Europese Literatuurprijs

Uitreiking en gesprek met de winnaars.

Claire-Louise Bennetts tweede boek *Kassa 19* verkent de kunst van het schrijven in het verhaal van een meisje uit een Londens arbeidersgezin dat voor het eerst in de ban raakt van haar eigen verbeelding. De verhalen en essays van Bennett zijn onder meer verschenen in *The New York Times Magazine* en *Harper's*.

Martine Vosmaer & Karina van Santen studeerden aan het Instituut voor Vertaalkunde in Amsterdam. Hun eerste gezamenlijke vertaling, *Gezelschap* van Samuel Beckett, verscheen in 1985. Sindsdien vertaalden ze romans uit het Frans, Engels en Afrikaans, waaronder boeken van Salman Rushdie, Ali Smith en Catherine Millet.

In gesprek met...

Drago Jančar, de Sloveense schrijver en winnaar van de Europese Literatuurprijs, is terug met *Bij het ontstaan van de wereld*, een atmosferisch coming-of-age-verhaal dat zich afspeelt in Slovenië na de Tweede Wereldoorlog, toen het deel uitmaakte van Joegoslavië.

Teju Cole creëerde met zijn nieuwe roman *Trilling* een mozaïek van literatuur, muziek, ras en geschiedenis waarmee hij verkent hoe een betekenisvol leven eruitziet. De Nigeriaans-Amerikaanse auteur is een van de meest uitzonderlijke en vindingrijke schrijvers van zijn generatie. Hij kreeg onder andere de PEN/Hemingway Award en de Internationaler Literaturpreis.

Wie is wie?

Tahir Hamut Izgil is een Oeigoerse dichter. Zijn volk wordt in China op grote schaal vervolgd. Hij groeide op in Xinjiang, studeerde in Beijing en werkte als filmregisseur in de Oeigoerse regio alvorens in 2017 naar de VS te vluchten. Nog dit jaar zal *Wachten op mijn arrestatie in de nacht* worden uitgebracht, een aangrijpend verslag van de Oeigoerse genocide gepleegd door China.

Astrid Roemer brak in 1982 door met *Over de gekte van een vrouw*, het verhaal van een vrouw in Suriname die na haar ontsnapping aan een gewelddadig huwelijk vastbesloten is om haar eigen leven te leiden. Deze roman, die gezien wordt als een klassieker in de lhbt-literatuur, is dit jaar in het Engels vertaald en wordt nu door een nieuw publiek over de hele wereld ontdekt.

Sally Hayden, Ierse onderzoeksjournalist, brengt de benarde situatie aan het licht van migranten die gevangen zitten in Libië. Haar bekroonde non-fictieboek *En de vierde keer zonken we* biedt een schrikbarend inzicht in Europa's nalatigheid, de corruptie binnen de VN en de slavenhandel van de 21ste eeuw.

Pilar Quintana wordt door velen gezien als een van de beste Colombiaanse auteurs van haar generatie. Haar nieuwe roman *De afgronden* gaat over een disfunctioneel gezin verteld vanuit het perspectief van een achtjarige in de stad Cali, waar Quintana zelf is opgegroeid.

Benjamin Moser komt uit Houston, Texas. Voor zijn biografie van Susan Sontag kreeg hij in 2020 de Pulitzer Prize. In zijn nieuwe boek *De Wereld op zijn kop: Ontmoetingen met de Hollandse meesters* geeft hij op toegankelijke, verdiepende en bedachtzame wijze inzicht in de levens van de Hollandse schilders.

Deepti Kapoor, geboren in India, woonachtig in Portugal, maakte in 2015 indruk met haar debuutroman *A Bad Character*. In *Tijd van zonde*, half misdaadthriller en half familiesaga, neemt ze de lezer mee naar stoffige plaatsjes in Uttar Pradesh en naar het stadsleven in New Delhi. Een roman vol gangsters en geliefden, valse vrienden en verboden relaties.

Antonio Scurati is terug met *M: De laatste dagen van Europa*, het derde boek in zijn serie historische romans over het fascisme en zijn stichter, Benito Mussolini. De Italiaanse schrijver, columnist en hoogleraar boeide heel Europa met het eerste deel in de tetralogie: *M: De zoon van de eeuw*.

4 NOVEMBER

Avondprogramma Muziek

Naaz is een artiest en liedjesschrijfster uit Amsterdam die muziek produceert waarin ze haar Koerdische achtergrond combineert met westerse invloeden. Haar album *Never Have I Ever*, verschenen in januari 2023, behandelt onder andere de moeilijke overgang tussen meisje en vrouw zijn en de kracht van een nieuwe start.

Wie is wie?

caroline is een intrigerend multi-instrumentaal ensemble uit Londen, waarvan de acht leden bij elkaar zijn gekomen vanwege een gedeelde liefde voor emo-gitaarmuziek en folk uit de Appalachen, minimalistisch klassiek en verschillende soorten dance.

Lo Moon is onthaald als een van de beste nieuwe alternatieve acts uit de VS. Hun debuutalbum uit 2018 werd door de critici geprezen. In 2022 keerden ze terug met *A Modern Life*, een album over survival en de zoektocht naar identiteit.

Muva of Earth, een alternatieve jazzzangeres uit Londen, is met haar afrofuturistische ritmes en zielvolle klanken een rijzende ster. In haar muziek keert muva of Earth terug naar haar Yorubaanse achtergrond en verkent daarbij de ingewikkelheden van identiteit, het zelf en menselijke verbondenheid.

Annahstasia is een Nigeriaans-Amerikaanse singer-songwriter en beeldend kunstenaar uit Los Angeles. Tijdens de pandemie had ze de tijd om haar carrière te evalueren. Nu demonstreert ze haar hernieuwde liefde voor muziek op *Revi-va!*, een album geworteld in folk, samengebonden door haar innemende zangstem.

Gaz Coombes is de voormalige frontman van de Britse indieband Supergrass. Hij keert terug met zijn vierde solo-album, *Turn the Car Around*, een plaat die van critici veel lof ontving.

Literatuur In gesprek met...

Zadie Smith, auteur van de bestseller *Witte tanden*, heeft zich voor het eerst aan historische

Gaz Coombes

ficte gewaagd met *Charlatan*, een roman die zich afspeelt in 1873 en het verhaal vertelt van een Schotse huishoudster en een voormalige tot slaaf gemaakte uit Jamaica. Smith is onder andere bekroond met de James Tait Black Memorial Prize, de Orange Prize voor fictie, de Whitbread First Novel Award en de Guardian First Book Award. Ook is ze genomineerd voor de Booker Prize en de Baileys Women's Prize voor fictie.

Adania Shibli schrijft romans over trauma en herinnering. *Een klein detail*, haar meest recente boek, is een overpeinzing over oorlog, geweld en herinnering die de kern raakt van de Palestijnse ontheemdingservaring, het leven onder bezetting en hoe moeilijk het is om het verleden in elkaar te puzzelen te midden van aanhoudende ontkenning en onmacht.

Anthony Passeron verkent in zijn semi-autobiografische debuut *De slapende kinderen* de impact van aids op een familie op het Franse platteland in de jaren tachtig. Hij studeert Franse literatuur en geesteswetenschappen en doceert op een middelbare school.

Sholeh Rezazadeh verhuisde in 2015 van Iran naar Nederland. In haar debuutroman *De hemel is altijd paars* beschrijft ze de ervaringen van een jonge immigrant uit Iran die moeite heeft zich aan te passen aan het leven in Nederland. Haar tweede roman, *Ik ken een berg die op me wacht*, verscheen afgelopen maart.

Michel Faber schreef zeven romans, drie korte-verhalenbundels en een poëziebundel. Nu wendt hij zich tot de muziek voor zijn eerste non-fictieboek: *Listen*. Hierin verkent hij twee grote vraagstukken: hóe we naar muziek luisteren, en waaróm we naar muziek luisteren.

Jeroen & Boris de Leijer, vader en zoon, vertellen in de graphic novel *Naar Texas en terug* over hun reis naar de VS, die voor Boris een soort overgangsrитуeel was. Hij was drie jaar niet naar school geweest, had zijn tijd doorgebracht in bed, kijkend naar Netflix. Daarom plande Jeroen in 2016 een avontuur: vader en zoon gingen naar Texas om de presidentiële verkiezingen te volgen, die door Trump werd gewonnen.

The Chronicles

Dario Goldbach uit Nederland volgt het lot van *De man die alles had* in een bombastisch en actueel debuut dat scherpe, gevatte kritiek levert op de technologische industrie en de megalomane karakters die deze draaiende houden.

Yara Rodrigues Fowler, een Britse roman-schrijver van Braziliaanse afkomst, groeide op in Zuid-Londen. Haar debuutroman *Stubborn Archivist* kwam uit in 2019. Haar tweede roman, *There Are More Things*, verscheen in 2022.

Claire Baglin groeide op in Normandië. In haar verfrissende debuut *Werken voor de kost* gebruikt ze haar eigen ervaring om de dagen van een werknemer in een fastfoodrestaurant te beschrijven, waarbij ze de lezer een uniek perspectief biedt op het Franse arbeidersleven.

Muva of Earth

Alara Adilow, Nederlands-Somalische dichter en auteur, kreeg dit jaar de C. Buddingh'-prijs voor het beste poëziedebuut voor haar openhartige bundel *Mythen en stoplichten*. In dit rauwe, openhartige werk stelt ze thema's aan de kaak als gender, queerheid en het verlangen om uit het lichaam te ontsnappen.

Safae el Shayeb, Amsterdam, is een schrijver, docent en PhD-student wier nog ongetitelde debuutroman het paradoxale bestaan van migranten verkent, in een verhaal over een groep bannelingen die door een fictief rijk dwaalt. El Shayeb's werk is een ode aan een bestaan zonder grenzen.

András Szőnyei is geboren en getogen in Boedapest. Hij studeerde Engels en Nederlands en vertaalde een Nederlandse roman in het Hongaars. Het boek is nog niet verschenen. Een toneelstuk dat hij jaren geleden vertaalde, werd gepubliceerd in een online tijdschrift. Voor *The Chronicles* zal hij de verhalen van Dario Goldbach vertalen.

Demir Hilbrands werkt op de Universiteit Leiden en is bezig om haar vertaalcarrière op touw te zetten. In het kader van *The Chronicles* zal zij de verhalen van Yara Rodrigues Fowler uit het Engels vertalen.

Lola Bertels is vertaalster Frans-Nederlands. Haar vertaalwerk omvat korte verhalen, poëzie, theater, een documentaire, een podcastaflevering en een roman. Voor *The Chronicles* zal zij verhalen van Claire Baglin vertalen.

Jan Pędziński werkt momenteel aan zijn eerste boekvertaling, *De republiek* van Joost de Vries, met Alicja Oczko als mentor. Voor *The Chronicles* zal hij de verhalen van Safae el Shayeb in het Pools vertalen.

Red de jeugd!

Maak schermtijd nuttig. Geef een jongerenabonnement op *De Groene* cadeau vanaf €6 per maand

Ga naar groene.nl/jong

Background word cloud containing various terms: BROOKLYN, FLUSHING, DOPE, PHILIP, DRÖGE, FURLOUGH, SANTA CLAUS, DE TAWL, AWK, WHACK, COLESLAW, BRONX, SLEIGH, SPECTRUMBOEKEN.NL, and many others.

PHILIP DRÖGE

NU IN DE BOEKHANDEL

HOE DE NEDERLANDSE TAAL (BIJNA) AMERIKA VEROVERDE

SPECTRUMBOEKEN.NL

